

NEMZETISÉGEK SOPRONBAN ÉS SOPRON MEGYÉBEN

GONDA GÁBOR | Egyéni elbírálás vagy kollektív
felelősségre vonás?
Nemzethűség-vizsgálatok
Sopronban és környékén
1945/1946 fordulóján

Bevezetés

Közismert tény, hogy Sopron német lakosságának jelentős részét, mintegy 7–8000 embert, 1946 tavaszán kitelepítették Németország amerikai megszállási övezetébe. A soproni, illetve a magyarországi németek számottevő hányadának hazájukból történő elűzése, szervesen illeszkedett a kelet-, kelet-közép- és délkelet-európai államokban élő német és más kisebbségeknek a második világháború végén és azt követő években bekövetkezett elűzetésének és kitelepítésének eseménysorába.¹ A már 1945 előtt létező telepítési koncepciókkal meglévő nyilvánvaló folytonosság és hasonlóságok ellenére a koalíciós időszakban végrehajtott kitelepítés számos új elemmel is kiegészült. Ez a Kelet-közép- és Délkelet-Európa hasonló jellegű eseményeivel párhuzamosan zajló kényszermigrációs folyamat ugyanakkor hordozott magán jó néhány „speciálisan magyar” jegyet is. A német kisebbség Magyarországról történő kitelepítésében² alapvetően három, egymással szoros összefüggésben és kölcsönhatásban lévő tényező játszott meghatározó szerepet: az *etnopolitikai* (homogén nemzetállam megteremtése mint politikai cél), a *szocioökonómiai* (agrárreform és szociális forradalom összekapcsolása, azaz a szegényparaszti-agrárproletár réteg földhöz juttatása és letelepítése részben a magyarországi németek kezén lévő birtok-, ingatlan- és ingóságállomány

---

¹A témának külföldön bőséges, könyvtárakat megtöltő irodalma van. *Pars pro toto* lásd a két rövid összefoglaló munkát: Matthias Beer: Umsiedlung, Vernichtung und Vertreibung. Nationale Purifizierung in Europa während und am Ende des Zweiten Weltkriegs. In: Matthias Beer (Hg.): Auf dem Weg zum ethnisch reinen Nationalstaat? Europa in Geschichte und Gegenwart. Attempo, Tübingen, 2004. 119–144. valamint Hans Lemberg: „Ethnische Säuberung“. Ein Mittel zur Lösung von Nationalitätenproblemen? *Aus Politik und Zeitgeschichte* 1992(40)/46. 27–38.

²A magyarországi németek kitelepítésének és elűzetésének történetéről is számos munka készült már. A három legfontosabb: Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése. 1945–1990. Budapest, 1988. (Fehér 1988). Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggése. Kecskemét, 1993. (Tóth 1993). Zinner Tibor: A magyarországi németek kitelepítése. Die Aussiedlung der Ungarndeutschen. Budapest, 2004. (Zinner 2004).

igénybevételével), és a *migrációs politikai aspektus* (ennek bel- és külpolitikai vetülete, vagyis egyrészt a földreform végrehajtása következtében kibontakozó erőteljes országon belüli népmozgás, másrészt a szomszédos országokból az ottani különböző restriktív intézkedések miatt vagy azok következtében elmenekült, elűzött, kitelepített határon túli magyarok elhelyezésének problematikája). E három – egymással szorosan összefonódó – aspektus érvényesülését, illetve e célkitűzéseknek a kitelepítéssel történő megvalósítását, a magyarországi német nemzetiséget kollektíven „a náci Németország ötödik hadoszlopaként”, „Hitler szálláscsinálóiként”, hazaárulóként, háborús bűnösöként, az ország romba döntésének fő felelőseként beállító propaganda volt hivatott elpalástolni. Ez az érvrendszer szolgáltatta a hazai németiség ellen foganatosított intézkedések és szankciók sorozatának legitimációs alapját. A nácik által elkövetett borzalmakért kollektíven tették felelőssé a német kisebbség egészét, amelyhez a népcsoporton belül 1939-től legálisan tevékenykedő, majd 1940 augusztusától³ fokozatosan nemzetiszocialista mintára átformált szervezet, a *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (VDU) egyoldalúan beállított tevékenysége adta a muníciót.⁴ Azt a tényt, hogy a Harmadik Birodalom által 1941-re valóban gleichschaltolt, ám a népcsoport egészét soha nem reprezentáló szervezet csupán az agresszív és expanzív náci népcsoport-politika eszköze volt, továbbá a hazai németiség mély belső megosztottságát, a náci Németországgal szintén együttműködő magyar nemzetiszocialisták és nyilasok, az öntudatos németeket a Harmadik Birodalomnak kiszolgáltató magyar kormánypolitika felelősségét többnyire elhallgatta a korabeli média.

A nemzethűség-vizsgálatok

A magyarországi németiség második világháború utáni történelmének vizsgálatakor a kutató óhatatlanul is elsősorban a kitelepítésre fókuszál. Valóban, a német kisebbséghez tartozók jelentős részének az országból történő fizikai eltávolítása volt az az esemény, amely mind a nemzetiség, mint etnikai csoport, mind az ehhez a csoporthoz tartozó egyének életében máig meghatározó törést, sokaknak feldolgozhatatlan traumát okozott. A kitelepítéshez vezető – nem is mindig egyenes – útnak azonban volt egy olyan szakasza, amikor az érintettek számára felcsillant a remény, hogy sorsukról nem kollektíven, hanem egyéni elbírálás alapján döntenek. Az 1945. május 4-én kelt 1.710/1945. M. E. sz. rendelet értelmében felállításra került a *Népgondozó Hivatal* (NH), amely feladatául kapta

---

³ E szempontból a fordulópontot az 1940. augusztus 30-án megkötött az ún. magyar–német kisebbségi megállapodás, más néven bécsi népcsoport-egyezmény jelentette.

⁴ A VDU történetével kapcsolatban lásd Bellér Béla: *A Volksbildungsvereintől a Volksbundig. A magyarországi németek története 1933–1938.* Budapest, 2002. Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938–1944.* Budapest, 2005. Tilkovszky Lóránt: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoport-politika és Magyarország 1938–1945.* Budapest, 1978.

többek között a trianoni határokon túlról érkezett (jobbára elmenekült, áttelepített vagy elüldözött) magyar népesség elhelyezését, letelepítését és segélyezését, valamint hatáskörébe tartozott „a fasiszta németek kitelepítésének végrehajtása.”⁵ Az NH – amely lényegében kormánybiztossággként funkcionált – felügyeletét a Belügyminisztérium (BM) látta el, ami nem volt véletlen. A formálisan ugyan Nemzeti Parasztpárti politikus, ám titkos kommunista párttagsággal is rendelkező *Erdei Ferenc* által irányított BM az NH-n keresztül igyekezett közvetlen befolyást gyakorolni a telepítésekre és a földreform gyakorlati végrehajtására. Az 1945-ös év elejétől ugyanis egy rendkívül intenzív migrációs jelenség volt kibontakozóban, amely az ország egész területére kiterjedt. Ennek egyik komponensét a trianoni határokon túlról (leginkább a 1938–1941 közötti revíziók során visszacapott, majd az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény értelmében ismételen elcsatolt területekről) érkező menekültek (köztük a Bácskából menekülő bukovinai székelyek) tömege, másik részét a kelet-magyarországi nincstelen földigénylők csoportjainak a Dunántúl német lakta területei felé vándorlása jelentette. Bár a földreform végrehajtásáért elvileg a Földművelésügyi Minisztérium (FM) felügyelete alatt működő szervek voltak felelősek, a sikeres agrárreform csakis a németiség kárára foganatosított intézkedések árán volt keresztülvihető, ebbe viszont májustól már az NH-nak is komoly beleszólása volt. Sőt, az NH-t e tekintetben újabb jogkörökkel ruházta fel *Erdei Ferenc* 20.100/1945. 7. B. M. I. számú rendelete, amelyben is az NH kizárólagos jogkörébe utalta a német nemzetiségű személyekkel szembeni bárminemű intézkedések foganatosítását.⁶

Az 1945. június 30-án kelt, július 1-én közzétett 3.820/1945. M. E. számú rendelet⁷ a NH hatáskörének kiterjesztéséről, illetve a német lakosság múltbéli politikai magatartásának egyénenkénti felülvizsgálatáról rendelkezett. A vizsgálatok lefolytatása a NH kompetenciájába tartozott. A jogszabály 2. §-a kimondta, hogy a németek által lakott járásokban ún. nemzethűséget vizsgáló bizottságot kell felállítani. A járási bizottság (adott esetben bizottságok⁸) egy a helyi viszonyokkal tisztában lévő, bírói vagy jogi képesítésű elnökből (akit a belügyminiszter nevezett ki konkrét községekre kiterjedő hatáskörrel), és két tagból állt. A bizottság egy tagját, illetve pótagját „a helybeli demokratikus érzelmű magyar lakosság köréből a járási Nemzeti Bizottság, egy tagot és egy pótagot pedig a helyi viszonyokat ismerő személyek közül a belügyminiszter által kijelölt olyan országos vagy helyi mozgalom küld ki, amely a hitlerizmus (*Volksbund, fasiszmus, nyilaspárt, stb.*)

⁵ *Magyar Közlöny*, 1945/26. Hivatalos magyar jogszabályban ekkor történt először utalás a németiség kitelepítésére. Az NH-val kapcsolatban lásd még Tóth 1993 29–30. és 66–68. valamint Zinner 2004 36–47.

⁶ *Magyar Közlöny*, 1945/65. A földreformhoz kapcsolódó telepítésekben érdekelt BM, illetve FM irányítás alatt álló szervek egymáshoz fűződő viszonyához lásd Tóth 1993, 66–68. és 87–102.

⁷ *Magyar Közlöny*, 1945/65. A rendelet előkészítésében részt vett *Bibó István*, a Nemzeti Parasztpárt politikusa is, aki ekkor a Belügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának volt a vezetője. Ld. Tóth Ágnes: *Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban*. In: *Iványosi-Szabó Tibor* (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XI. Kecskemét, 1992. 330–383. itt 332–333. és 367–369.*

⁸ A felállítandó bizottságok száma az adott járásban felülvizsgálandó személyek számától függött.

térhódítása ellen eredményesen küzdött.”⁹ Ezt a kitélt a mintegy három héttel később kiadott 5.450/1945. M. E. számú rendelet akképpen módosította, hogy „a belügyminiszter indokolt esetben a járási Nemzeti Bizottság tagkiküldő hatáskörét felfüggesztheti és ehelyett a tag és pótag kiküldésére olyan országos vagy helyi mozgalmat jelölhet ki, mely a hitlerizmus (...) térhódítása ellen eredményesen küzdött.”¹⁰ A másik tag delegálásának jogát a módosított rendelet pedig a helyi „demokratikus érzelmű német lakosság” azon helyi vagy országos mozgalmának adja, amely szintén „eredményesen küzdött” a fentebb már részletezett eszmék-szervezetek ellen. A tagok delegálásának joga, illetve e jog értelmezésének tisztázása (pl. ki minősül demokratikus érzelműnek, mely szervezet küzdött eredményesen a hitlerizmus ellen, egyáltalán mit jelent az, hogy küzdött és hogyan kell értelmezni azt, hogy eredményesen) ugyancsak fontos kérdés volt, hiszen a bizottság által történt minősítés súlyos jogi, személyi és vagyoni következményekkel járt. Emiatt sok helyen éles küzdelmek folytak a bizottsági tagságért.

A személyi összetételük miatt egyszerűen csak „hármás bizottságként”¹¹ emlegett grémium, egy község 16 évnél idősebb lakosságának nemre, korra és foglalkozásra való tekintet nélküli egyénenkénti felülvizsgálata után, „egész magatartásának, egyéni helyzetének és az összes rendelkezésre álló adatoknak tüzetes és lelkiismeretes mérlegelése alapján,” a következő kategóriákba sorolhatta az megvizsgált személyeket:

1. Az illető vezető szerepet töltött be valamilyen hitlerista szervezetben (pl. Volksbund). Ebbe a kategóriába sorolták azokat is, akik önként jelentkeztek a Waffen-SS kötelékeibe. Ezeket a személyeket internálták (az NH által kijelölt helyre), és egy 200 kg-os poggyász kivételével teljes ingó és ingatlan vagyonukat elkobozták.¹²
2. Az illetőt hitlerista szervezet tagjának minősítették.¹³ Az ekként való kategorizálás következménye birtokelkobzás és munkaszolgálati kötelezettség volt az NH által kijelölt helyen. Ezen felül össze lehetett őket költöztetni, a célból, hogy az így felszabaduló ingatlanjaik a telepítési akciót lebonyolító NH rendelkezésére álljanak. A NH szükség esetén háromhavi élelmiszerkészle-tükön felüli élelmiszertartalékaikat az újgazdák rendelkezésére bocsáthatta.

⁹ Magyar Közlöny, 1945/65. 2.

¹⁰ Magyar Közlöny, 1945/87. 3–4.

¹¹ A levéltári dokumentumok is gyakran pusztán „hármás (3-as vagy III-as) bizottságként” emlegetik a nemzethűséget vizsgáló grémiumot.

¹² Az elkobzott és zárolt vagyon felett az NH rendelkezett, amely visszamaradt élelmiszerkészletekből és gazdasági felszerelésekből belátása szerint juttathatott a telepeseknek.

¹³ A magyarosított nevüket visszanevetesítők is ebbe a kategóriába estek. Az ebbe a kategóriába való tartozás megállapítása csupán első ránézésre volt problémamentes, hiszen az autentikus – mert időközben érthető módon megsemmisített – Volksbund-tagnyilvántartók a legtöbb esetben már nem álltak már rendelkezésre. Az utólag „emlékeztből” rekonstruált tagsági listák objektivitása pedig sok tekintetben megkérdőjelezhető volt.

3. Ez a kategória, az ún. *támogatóké* tekinthető a legproblematikusabbnak. Ide soroltak mindenkit, akinek VDU-tagsága formálisan nem volt bizonyítható, azonban a bizottság a megvizsgált személyt ennek ellenére szimpatizánsnak minősítette.¹⁴ A jogszabály szerint ők kötelesek voltak ingatlanjaikkal „a telepítési akció rendelkezésére állni”, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy az NH az ő vagyonukkal is szabadon rendelkezhetett. Ezáltal házaikból kilakoltathatók voltak és ún. csereingatlanokba lehetett őket telepíteni. Kötelesek voltak továbbá lakásukba fogadni a 2. kategóriába soroltakat és a „vezetőknek” minősített családtagjait, élelmiszerkészletük nagy részével az NH rendelkezett, és abból a telepéseknek belátása szerint juttathatók. Gazdasági felszereléseiket az újjazdák is használhatták.
4. Ebbe a kategóriába azok a személyek kerültek, akikről a bizottság a lefolytatott vizsgálat után azt állapította meg, hogy hitlerista szervezetnek *sem vezetője, sem tagja, sem támogatója* nem volt. Azonban politikai passzivitásnak is voltak konzekvenciái: ők a 2. és 3. kategóriába sorolt el- és összeköltöztetetteket voltak kötelesek házaikba befogadni.

A rendelet súlyos vagyoni és személyi következményei alól történő mentesüléshez tehát korántsem volt elég a „hitlerista” szervezetektől való passzív távolmaradás, illetve elhatárolódás. Ez a lehetőség a rendelet 6. §-a értelmében csupán azokat illette meg, akikről külön kérelem alapján a bizottság megállapította, hogy *„a hitlerista terror ellenére is nemzethűségüknek és demokratikus érzelmüknek bizonyosságát adták.”*¹⁵

A rendelet egyik legfőbb pozitívuma kétségtelenül abban állt, hogy *„megpróbálta árnyaltan, jogi keretek közé szorítva megítélni a németek háború alatti magatartását.”*¹⁶ Ugyanakkor a jogszabály az egyes kategóriákba (különösen, ami a támogatók csoportját illeti) történő besorolás során meglehetősen tág értelmezési lehetőséget adott, ezáltal alkalmat nyújtott a visszaélésekre, szabad teret engedett személyes bosszúknak, törlesztéseknek. Viszont ha még abból a feltételezésből is indulunk ki, hogy a bizottság minden esetben a legnagyobb jóhiszeműséggel járt el, még akkor is marad számos problematikus kérdés. Hiszen egyaránt tagnak minősítették azt a személyt, aki a Volksbundba, annak 1939-es legalizálását követően, mint öntudatos magyarországi német belépett (aki ettől még nem feltétlenül, sőt a legritkább esetben azonosult a nemzetiszocialista ideológiával), és azt, aki egy német nyelvű kalendárium átvételét, egy német színdarab megtekintését, egy adag rézgálic megvásárlását aláírásával igazolta, nem sejtve, hogy ezzel tudta és akarata nélkül létesített (egyébként teljesen fiktív)

---

¹⁴ Nem véletlen az sem, hogy a bizottsági határozatok ellen benyújtott fellebbezések többsége a harmadik kategóriába soroltaktól származik, hiszen ez volt a legtágabban értelmezhető fogalmi kategória, amely egyéni bosszúknak, privát sérelmek törlesztésének is viszonylag tág teret engedett.

¹⁵ *Magyar Közlöny*, 1945./65. 3.

¹⁶ TÓTH 1993 36.

VDU-tagságot. Vagy sokszor ugyanúgy támogatónak könyvelték el azt, aki egyszer pusztán kíváncsiságból kilátogatott egy falusi Volksbund-rendezvényre, elment egy a VDU által szervezett táncmulatságra, szakmai érdeklődésből részt vett egy, a Volksbund égisze alatt tartott gazdatovábbképző tanfolyamon, netán egy fedél alatt lakott VDU-tag rokonával.¹⁷ Le kell vonnunk tehát a konzekvenciát: a rendelet, akármennyire is igyekezett differenciáltan közelíteni a problematikához, bármennyire is az egyéni elbírálás szándéka vezette a jogalkotókat, a felállított négy kategória nem volt elégséges a bonyolult, szövevényes, sokrétű és gyakran paradox élethelyzetek lefedésére, objektív megítélésére.

A nemzethűséget vizsgáló járási igazoló bizottságok 1945 nyarának derekán – őszének elején kezdték meg tevékenységüket az ország németek által lakott vidékein. Az összesen 68 „három bizottság” munkája különböző hátráltató tényezők miatt¹⁸ meglehetősen vontatottan haladt előre; 1945. november 10-ig 96 községben 69.520 személyt vontak vizsgálat alá.¹⁹ A megvizsgált németek 38%-ról bizonyosodott be az eljárás következtében, hogy vezetői, illetve tagjai voltak a Volksbundnak. 30%-ról az derült ki, hogy semmilyen kapcsolatban nem álltak a VDU-val, a fennmaradó 32% pedig támogatóként lett kategorizálva. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a bizottság elmarasztaló határozatai alapján a német ingatlanok csupán kb. 40%-át lehetett elkobozni.²⁰ 1945 novemberétől a vizsgálatok országszerte csak rendkívül akadozva folytatódtak, sok helyütt végleg elakadtak, mígnem 1946 elején a „három bizottságok” teljesen befejezték tevékenységüket. Ennek oka többek között abban rejlett, hogy 1945 augusztusától, a magyarországi kitelepítések hivatkozási alapjául szolgáló potsdami határozatok közzétételét, valamint azoknak a *Szövetséges Ellenőrző Bizottság* (SZEB) által saját olvasatban a magyar kormány felé közvetítését követően, a kitelepítés előkészítése már a kollektív felelősségre vonás – kollektív bűnösség szellemében folyt tovább. A nagyhatalmi állásfoglalással, amelyet németországi *Szövetséges Ellenőrző Tanács* (SZET) november 20-án konkretizált, ugyanis elhárult az akadály a magyar kormányerők által is szorgalmazott, a németek kollektív felelősségre vonásán alapuló kitelepítése elől. A november végi – december eleji tisztázó megbeszélések után, magyar kormány az 1945. december 22-i kormányúlése

---

¹⁷ A fenti esetek nem légből kapott fiktív kreációk, hanem a nemzethűséget vizsgáló bizottságok jegyzőkönyveiből, illetve a bizottsági határozatok ellen beadott fellebbezésekből élénk tárurolt egyéni sors-mozaikok felvillantásai.

¹⁸ A sokszor „svábmentőknek” titulált bizottságok munkáját a telepések gyakran hátráltatták, a bizottság tagjainak az 5.450/1945. M. E. számú rendelet 2. §-a alapján járó napi-, illetve kiszállási díj folyósítása pedig gyakran késett vagy nem érkezett meg.

¹⁹ Tóth 1993 40. Magyarországon az 1941-es népszámlálás során 478.414 személy vallotta magát német anyanyelvűnek, és 303.419 fő német nemzetiségűnek.

²⁰ Lásd Balogh Sándor: A magyarországi németek elhurcolása és elűzése választott hazájukból. In: Zielbauer György (szerk.): *A magyarországi németek hozzájárulása a közös haza építéséhez. Tudományos tanácskozás az elűzés 50. évfordulóján.* (Budapest, 1996. szeptember 27.). Budapest, 1996. 259–289. itt 264.

döntött a kollektív bűnösség elvét magában foglaló kitelepítési jogszabály elfogadása mellett.²¹ Ez a rendelet végérvényesen kihúzta a jogi alapot a nemzethűséget vizsgáló bizottságok tevékenysége alól, és a németiséget a továbbiakban érintő súlyos szankciók jogi alapjául – azok második világháború alatt tanúsított politikai magatartásának egyénenkénti felülvizsgálatának helyébe – a törvényellenesen felhasznált 1941-es népszámlálási statisztikai adatok léptek. A 3.820/1945. M. E. sz. rendelet – számos hibája mellett – kétségtelen pozitívuma abban állt, hogy a kollektív bűnösség és felelősségre vonás elvén nyugvó, a németiség kitelepítését elrendelő, 1945. december 29-én közzétett 12.330/1945. M. E. számú rendelettel²² szemben, e jogszabályban valóban történik kísérlet a német lakosság egyénenkénti, viszonylag differenciált elbírálására. Bár ez a rendelet is komoly vagyoni és személyi konzekvenciákat vont maga után, a büntetés ekkor még nem az országból gyakorlatilag kismizmizve történő kiűzés volt. A bizottság döntésével szemben az érintettek elvileg élhettek a fellebbezés, vagy egyéb jogorvoslat lehetőségével. A jogtalanul felhasznált, ám a kitelepítés kérdésében perdöntő adatokat fekete-fehéren tartalmazó 1941-es népszámlálási statisztikák esetében, azonban az emberek kész tények elé voltak állítva. Azok utólagos megmásítására már nem volt lehetőségük. A 12.330/1945. M. E. számú rendelet megjelenése mindenki számára világossá tette, az illetékes hivatalok számára már régóta nyilvánvaló tény. Nevezetesen azt, hogy a 3.820/1945. M. E. számú rendelet alapján foganatosított elkobzások és vagyonkorlátozások nem oldják meg az ország különböző vidékeiről telepítésre jelentkezők, valamint a határon túli magyar menekültek-áttelepítettek elhelyezésének, ház- és birtokjuttatásának égető problémáját. Az második világháború utáni magyar politika legfontosabb célkitűzéseinek (így a földreform) eredményes megvalósítása tehát csupán a németiség kitelepítésének árán volt keresztülvihető.

Nemzethűség-vizsgálatok Sopronban és környékén

Az igazolási eljárásoknak is nevezett, 1945 nyarán országsszerte meginduló procedúrában kulcsszerep jutott a telepítések gyakorlati végrehajtásával megbízott Népgondozó Hivatalnak (NH). *Dr. Soltész Jenő*, a Győrött székelő *Népgondozó Hivatal Északnyugat-magyarországi Kirendeltségének* vezetője 1945. augusztus 1-jén hivatalosan közölte *Hám Tibor* főispánnal,²³ hogy „*Sopron thj.*

²¹ E hosszú folyamat egyes állomásaira vonatkozólag lásd: Tóth 1993, 21–51. és Zinner 2004, 19–84.

²² *Magyar Közlöny*, 1945/211.

²³ A kisgazdapárti Hám Tibor 1945. május 10-én – teljesen önhatalmúlag – saját hivatali apparátusán belül, a törvényhatóságok, a rendőrség, a Megyei Földbirtokrendező Tanács és a politikai pártok képviselőiből álló egy ún. „*Telepítési Bizottságot*” hozott létre különböző albizottságokkal (pl. adatgyűjtő albizottság). Lásd Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (SL) XVII.501. Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács (SMFT) iratai. 3.d. Söt, május 13-án még egy telepítési biztost is kinevezett *Horváth Lajos* nagylózi lakos személyében, aki 1945 júliusában Harka és Balf községekben a tulajdonosaik által elhagyott, megüresedett házakba megkezdte a telepítéseket (Harkán augusztus elejéig már mintegy 100 családot telepítettek le). Lásd Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (GyL) XXIV.2. Népgondozó Hivatal Nyugatmagyarországi

város, valamint Sopron vármegye területén a 3820/1945. M. E. sz. rendelet alapján a svábok igazolását megkezdjük.”²⁴ A Sopronban tevékenykedő I. sz. „igazolóbizottság” civil tagjait a Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Független Kisgazdapárt (FKGP) helyi szervezetei delegálták.²⁵ Az NH győri kirendeltsége alá tartozó Soproni Kerületének vezetője, Dr. Eleméry Imre, volt főszol-gabíró 1945. augusztus 9-én levélben tájékoztatta feletteseit a nemzethűség-vizsgálatok megindításának során fellépett nem várt nehézségekről.²⁶ Mint írja, a „bizottságok sok nehézség leküzdése után kezdték meg munkájukat.” Ezek egyrészt abból adódtak, hogy a jogász képesítésű elnökök („betegségre, ruha- és cipőhiányra való hivatkozással”) beadták lemondásukat ill. a pártok is változtattak az általuk delegált bizottsági tagok személyén. Másrészt, az I. sz. (Sopronban és Fertőrákoson működő) bizottság elnöke, az időközben közzétett „potsdami határozatokra hivatkozással” vonakodott megkezdeni a munkát, mondván, hogy most már „nem áttelepítés, hanem kitelepítés lesz.” Végül sikerült őt meggyőzni, így a bizottság várhatóan augusztus 13-án, Fertőrákoson kezdi meg a lakosság igazolási eljárását. A II. sz. bizottság augusztus 7-e óta dolgozik Harkán. A kerületvezető – mint írja – előzetesen személyesen készítette elő a községekben a vizsgálatokat, és ahol erre lehetősége nyílt, a körjegyzőktől beszerezte a Volksbund-taglistákat. Dr. Eleméry ugyanakkor kérelmezi a NH győri kirendeltségét, hogy járjon el annak érdekében, hogy a Belügyminisztérium utasítsa a KSH-t az 1941. évi népszámlálási statisztikák kiadására, a bizottságok munkájának megkönnyítése érdekében.

A soproni kerületvezető jelentését tudomásul véve az NH Északnyugat-magyarországi Kirendeltségének vezetője augusztus 18-án értesíti az NH budapesti központját, hogy a kirendeltség területén „a fasiszta németeket igazoló bizottságok (...) Sopron vármegyében két bizottság, (...) működését már megkezdte.”²⁷ Eleméry szeptember 13-án így összegezte a bizottságok eddigi munkáját a győri kirendeltség számára:²⁸ a II. sz. bizottság a harkaiak (411 személy) és balfiak (471 fő) nemzethűség-vizsgálatát befejezte,²⁹ a napokban kezdi meg tevékenységét

---

Kirendeltségének (NH NyMoKir.) iratai 1945–1946. 1.d. Hám emiatt konfliktusba került a német községeket érintő telepítések kizárólagos jogával rendelkező Népgondozó Hivatallal (NH), amely augusztus 1-jén felszólította a főispánt e tevékenységének azonnali megszüntetésére. Lásd GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 53/1945. A felszólításnak a főispán – tiszteletben tartva a 3.820/1945 M. E. sz. rendeltel kibővített hatáskörrel időközben már Sopronban is működő NH jogait – 1945. augusztus 4-én eleget tett. Lásd SL XVII.501. SMFT iratai. 3.d.

²⁴ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 53/1945.

²⁵ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 45/1945. és 46/1945. A kommunista jelölt Lukács László, a város törvényhatósági bizottságának is tagja volt (póttag: Turzai György), a kisgazda delegált, Ringhofer Mihály, a városházán állt alkalmazásban és tagja volt a katolikus konventnek is (póttag: Hófalvi János).

²⁶ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 356/1945.

²⁷ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 76/1945. A kirendeltség fennhatósága Sopron megyén kívül Győr-Moson, Fejér, Komárom-Esztergom, Vas, Zala és Veszprém vármegyék területére terjedt ki.

²⁸ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 817/1945.

²⁹ A 471 „átvilágított” balfiból 68 főt vezetőnek, 256 személyt tagnak, 25 főt támogatónak minősített a bizottság, „122 egyén ellen bizonyíték nem volt.” A 411 harkaiából 128 fő minősült vezetőnek, 152 személy VDU-tagnak, 32 ember pártolónak, és 99 fő ellen nem volt bizonyíték. Itt viszont az „eljárás befejezése után megtaláltuk a

Fertőbozon, majd Ágfalván és végül Sopronbánfalván. Az I. sz. bizottság 555 fő igazoltatásával befejezte a munkát Fertőrákoson³⁰ és már csak napok kérdése, hogy az eljárásokat Sopronban is megkezdje – ezzel kapcsolatban ismét az 1941-es statisztikákat sürgeti a kerületvezető. Dr. Eleméry jelentésében kiemeli, hogy a megye „*nincstelen lakosságát*” rendkívül foglalkoztatja a település kérdése, ugyanakkor a magyar családok telepítésének megkezdését nem javasolja addig, amíg „*az elmarasztalt svábságot ki nem telepítjük, az összetelepítés egy községen belül nem célirányos.*” Tapasztalatai alapján látja, hogy a környékre érkező magyar telepesek mennyire „*vezetésre és irányításra szorulnak*”, ezért fontosnak tartja „*első telepesnek józan gondolkodó szakember gazdálkodó*” kiküldését.³¹ Szeptember 27-én a megyei rendőr-főkapitányság állományához megérkezett az a belügyminiszteri rendelet, amely feljogosította a karhatalom képviselőit a nemzethűség-vizsgáló bizottságok által VDU-vezetőknek minősített személyek internálására.³²

A soproni igazolási eljárások megkezdéséről a helyi sajtó is beszámolt. „*A soproni bizottság elsősorban az internáló táborba szállt ki, hogy a német nemzetiségűeket nemzethűség szempontjából igazolás alá vonja. A 48-as internáló táborban 130 soproni sváb internált van. A bizottság ezek közül eddig száztíznek az ügyét vizsgálta felül, megállapítva, hogy majdnem valamennyien volksbundisták voltak. Akadt egy-kettő, aki mint Volksbund-pártoló került az internáltak közé. (...) A soproni bizottság a soproni internáló táborban valószínűleg a mai napon már be is fejezi munkáját. Ezután kerül sor a Brennborgben internáltak igazolására, majd pedig a város német nemzetiségű polgárait fogják nemzethűség szempontjából igazolási eljárás alá vonni*” – tudósít az Új Sopron.³³ Eleméry kerületvezető azonban nehézségekről számol be győri feletteseinek a Sopronban zajló nemzethűség-vizsgálatokkal kapcsolatban. „*Alig lehet tárgyaló helyiséget szerezni, nincsen a városnak kiadható írógépe, nem tud a város jegyzőkönyvvezetőnek alkalmas gépirót kirendelni, miután több ezer ember kihallgatására kerül sor, a tárgyalásokra való idézéseket is csak nehezen tudják lebonyolítani*” – sorolja a kerületvezető október 15-én a város méreteiből, illetve Sopron jelentős háborús veszteségeiből fakadó komoly logisztikai problémákat.³⁴ További gondot jelentett, hogy a II. sz. bizottság elnöke, Dr. Kremser Károly törvényszéki tanácselnök, aki már korábban bejelentette lemondását, de felmentés hiányában tovább tevékenykedett, 15-én halaszthatatlan gyógykezelésre hivatkozva beszüntette

---

Volksbund belépési nyilatkozatokat, ezért a 99 személy újból bizottság elé kerül.” Ez váratlan a körülmény jelentősen megváltoztatta a Harkai nemzethűség-vizsgálat eredményeit. Eleméry december 12-i jelentése szerint a 421 részben újra felülvizsgált harkaiból 113 volt vezető, 263 volt tag, 17 volt támogató és csak 21 személy minősítettek kívülállóknak. Lásd SL XXIV.3. Népgondozó Hivatal Soproni Kerületének (NH Sop.Ker.) iratai 1945–1946. 1.d. 99/1945.

³⁰ Itt a bizottság megállapításai szerint 77 fő volt vezetője, 417 személy volt tagja, 25 fő pedig támogatója a Volksbundnak. 36 személy ellen nem volt terhelő bizonyíték.

³¹ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 817/1945.

³² SL XXIV.14. Magyar Államrendőrség Sopron Vármegyei Főkapitányságának iratai 1945–1946. 1.d. 23. sz. napiparancs. 1945. szeptember 27.

³³ Megkezdődött a soproni svábok igazolása. *Új Sopron*, 1945. október 12.

³⁴ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 1.105/1945.

vidéki kiszállásait, és mivel helyette alkalmas személyt „sem a törvényszék elnöke, sem [a] polgármester, sem [az] alispán” kijelölni nem tud, a bizottság munkája Ágfalván félbeszakadt. November 28-án a NH központ Budapesten székelő Telepítési Osztályának vezetője, Iványi Jenő ismertette a hivatal valamennyi kirendeltség-, kerület- és körzetvezetőjével a miniszterelnökség hivatala, illetve a külügyminisztérium leiratát. Ennek értelmében a Népgondozó Hivatal munkatársainak utasítaniuk kellett a nemzethűséget vizsgáló járási bizottságokat, hogy „az U.D.V. (Magyarországi Német Népművelési³⁵ Egyesület) tagjait ne minősítsék fasiszta szervezet tagjának vagy vezetőjének csupán a tagság alapján, amennyiben más terhelő adat nem merül fel ellenük.”³⁶ Ezek szerint gyakorlat volt bizonyos „hármass bizottságok” munkája során a csupán 1940-ig működő német egyesület tagjait is automatikusan volksbundistának, illetve VDU-támogatóknak minősíteni.

December 4-re, Dr. Eleméry soron következő jelentéstételének időpontjára a helyzet csak minimálisan javult. A II. sz. bizottság – miután Kópházán és Fertőbozon befejezte az igazolásokat³⁷ – októberben Ágfalván kezdte meg a nemzethűség-vizsgálatokat, ám ott a munka október közepén az elnök megbetegedése miatt félbeszakadt. Az új elnök kiválasztásának és munkába állásának folyamata elhúzódott, ezért a bizottság csak december 3-tól kezdett el ismét Ágfalván működni. Probléma volt azonban a bizottság civil tagjaival is, akik „pontatlanul jelennek meg, esetenként személyesen kell őket felkeresnem és rábeszélni, hogy a tárgyalási napokon jelenjenek meg” – panasolja a kerületvezető. De akadtak más gondok is: „a rendelet végrehajtásához szükséges adatok beszerzése és kimunkálása is nagy nehézségekbe ütközik, mert a sopronkörnyéki községekben a közigazgatás nagyon elhanyagolt állapotban van.” Dr. Eleméry itt részletesen felsorolja a Harkán, Balfon, Kópházán és Ágfalván észlelt problémákat. A helyzet azonban Sopronban jótányit sem volt rózsásabb: itt az I. sz. bizottság – miután végzett az internálótáborban és Brennbergbányán – ugyan nekiállt volna a soproni német polgárok igazoltatásának, ám a munka megindulásakor nem várt nehézségek léptek fel. „A város polgármestere alig tudott a bizottság részére megfelelő tárgyaló helyiséget rendelkezésre bocsátani, a jegyzőkönyvvezetéshez alkalmas gépirót többszöri cserélés után csak a legutóbbi napokban adott a polgármester, viszont nincs a városnak jó írógépe, a kiadott írógépek folytonos javítások dacára annyira rosszak, hogy emiatt az egy napra (sic!) beidézettek csak részben voltak kihallgathatók.” Az ma már kideríthetetlen, hogy a polgármester esetleg szándékosan szabotálta volna a

³⁵ Helyesen: Magyarországi Német Népművelődési Egyesület (Ungarländischer Deutscher Volksbildungsverein). 1923-ban alapított, 1924-ben engedélyezett és 1940-ig tevékenykedő német kisebbségi kulturális egyesület volt.

³⁶ SL XXIV.3. NH Sop.Ker. iratai 1945–1946. I.d. 15/1946.

³⁷ A főleg horvátok, és csak kisebb részben magyarok és németek által lakott Kópházán a Volksbund csak egy kis létszámú fiókegyesületet tudott létrehozni, amelynek „tagjai leginkább nincstelen munkás[ok] volt[ak], akik csak a volksbund tagság mellett kaphattak munkát a szomszédos Ausztriában.” Itt a bizottság valamennyi kihallgatott 59 személyt VDU-tagnak minősített. Fertőbozon 196 főt vizsgáltak meg, akik közül 2 főt vezetőnek, 110 személyt tagnak, 4 főt támogatónak és 80 lakost kívülállóknak minősített a „hármass bizottság.”

bizottság munkáját – mint ahogyan a kitelepítés ideje alatt is demonstratívan hathetes betegszabadságot vett ki – avagy az agyonbombázott város infrastruktúrális lehetőségei valóban ennyire szűkösek voltak. Mindenesetre az írógéphiánynak lehetett némi alapja. Augusztusban már az MKP sem tudta a Népgondozó Hivatalt írógéppel kisegíteni, pedig ennek a pártnak igazán nem állt érdekében a nemzethűséget vizsgáló eljárások elszabotálása. Egy szemtanú beszámolója szerint pedig 1945 derekán, amikor is a szovjet katonák általi közmunkára való igénybevétel során azt a feladatot kapták, hogy a Kossuth Lajos utcában álló egykori „Volksbund-házból” hordják ki az írógépeket a vasútra, „*ahol már tele volt minden írógéppel*”.³⁸ Problémaként jelentkezett továbbá, hogy rendkívül körülményes volt a mintegy 4.000 kihallgatandó családfő beidézése, tekintettel arra, hogy „*az időközbeni lakásváltozások az idézéseket nagyon megnehezítik, mert az érdekeltek jelenlegi pontos lakcímét előzetesen mindig ki kell nyomoztatni*.” Ahhoz, hogy az eljárás Sopronban is belátható időn belül befejeződhessen, a kerületvezető még egy bizottság felállítását, illetve a II. sz. bizottság bevonását javasolta, feltéve, ha a város tudna még egy „*tárgyalási helyiséget, gépirót és írógépet (...) rendelkezésre bocsátani*.” Végül Eleméry kéri feletteseit, hogy a NH győri kirendeltsége közvetlenül is forduljon Sopron város polgármesteréhez, hátha így nagyobb hajlandóság és több esély mutatkozik a fentebb részletezett hiányosságok kijavítására.³⁹ Ilyen körülmények mellett egyáltalán nem csoda, hogy néhány nappal később, december 6-án, az I. sz. bizottság elnöke, Dr. Bodnár Béla, benyújtotta felmentési kérelmét a belügyminiszterhez.⁴⁰ Civilben a soproni törvényszék tanácselnöki tisztséget betöltő Bodnár, akit augusztus 13-án kapta meg bizottsági elnöki kinevezését és aki már a fertőrákosi és a brennbergi igazolási eljárásokat is vezette, döntését szükséztlenül csupán annyival indokolta, hogy különböző okok, „*amelyeket itt részletezni nem akarok, de amelyek hivatalos eljárással, gazdasági helyzetemmel és egészségi állapotommal vannak összefüggésben, – nem teszik lehetővé számomra, hogy a bizottsági elnöki teendőinek ellátását a most következő 1946 évben is vállalni tudjam, ezért bejelentem Belügyminiszter Úrnak, hogy elnöki tisztemről az 1945 év végére ezennel lemondok*.” Az elnök, döntése szíves tudomásulvétele mellett arra kérte a belügyminisztert, hogy 1946. január 1-i hatállyal új bizottsági elnököt nevezzen ki. Dr. Bodnár Béla a belügyminiszterhez címzett beadványában diszkréten hallgatott azokról az okokról, amelyek lemondásra készítették a bizottsági elnöki posztról. A december 11-én az NH soproni kerületvezetőjéhez címzett levelében – ebben Dr. Eleméryt is értesítette a döntéséről – azonban részletesen kifejti lemondásának okait. Ezek olyan tanulsággal szolgálnak, hogy érdemes hosszabban is szó szerint idézni a levélből.

³⁸ Pál László visszaemlékezése. Sopron, 2010.

³⁹ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. Soproni kerület helyzetjelentése. 1945. december 4.

⁴⁰ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. Dr. Bodnár Béla törvényszéki tanácselnök kérelme a belügyminiszterhez a német nemzetiségűeket igazoló I. sz. soproni járási bizottság elnöki tiszte alóli felmentése iránt. 1945. december 6.

„A bizottság elnöki teendőinek ellátására 1946. évi január 1-től kezdve vállalkozni azért nem tudok, mert a Belügyminiszter Úrhoz az eljárás gyorsítása és megkönnyítése iránt még a f. évi november havában (...) előterjesztett javaslatom még mindig nem nyert elintéztést, már pedig meggyőződésem szerint az ide vonatkozó javaslatom figyelembe vétele, de különösen a német nemzetiségű személyek előzetes összeírása és evégből az általam javasolt nyomtatvány rendszeresítése nélkül Sopronban, ahol kb. 5000 önálló és illetve nagykorú személyt kell vizsgálat alá vonni, az eljárás oly sokáig fog eltartani, hogy erre sem idővel, sem megfelelő munkaképességgel nem rendelkezem. De megválni óhajtok bizottsági elnöki állásomtól azért is, mert mióta a bizottság Sopronban a városházán működik, a bizottságnak annyi akadállyal kell megküzdenie, hogy azok leküzdése már erőmet és tehetségemet is meghaladja. Nevezetesen napirenden van az hogy hol az írógép hibás volta, hol a jegyzőkönyvvezető hiánya, hol pedig az idézéseket kézbesítő közeg késedelmes eljárása miatt a tárgyalásra megidézett személyeket kihallgatás nélkül haza kell küldeni, mert ezek miatt a körülmények miatt a bizottság munkája csak késedelmesen indulhat meg, vagy pedig olyan lassan folyhat, hogy az összes megidézett személyek kihallgatására sor igen sokszor nem kerülhet. De nem csak engem, hanem a bizottság többi tagját is elkedvetleníti a további munkától az a körülmény, hogy az ügyis csekély értékben megállapítottapidíjak kifizetése állandóan késedelmesen történik, úgyhogy annak kézhezvételkor a pénzt már csökkentett mértékben kapjuk meg, s hogy jelenleg is a bizottság tagjai még a november hóra járóapidíjakat sem kapták meg, holott azokat minden héten ki kellene fizetni.

Fenti elhatározásomra (...) nagy mértékben befolyással volt az is, hogy nekem sem meleg ruhám, sem pedig téli cipőm vagy bakancsom nincsen, mert az oroszok 12 rend ruhából a rajtam lévő kopott, vékony ruhát hagyták meg, már pedig a tárgyalásokat nap-nap után egy hideg, rosszul fűtött szobában kell tartani, ahol megfelelő meleg öltözet nélkül hosszabb ideig eredményesen munkálkodni nem lehet.

Végül egészségi állapotommal kapcsolatban rá kell mutatnom arra, hogy már több mint fél év óta a legfontosabb élelmi cikkeket (zsír, cukor, tojás, tej) nélkülözni vagyok kénytelen, mert ezeket beszerezni nem állott módomban, s ez ebből folyó hiányos táplálkozás következtében szervezetem annyira legyengült, hogy sokszor betegnek érzem magam, és addig, míg táplálékom kielégítő nem lehet, már ezért sem merek nehezebb és nagyobb lekötöttséggel járó munkára vállalkozni. (...) Kitűnő tisztelettel: Dr. Bodnár Béla bizottsági elnök.”⁴¹

Dr. Bodnár december 11-én Dr. Eleméryt is értesítette lemondásáról, aki az elnök döntését december 19-én továbbította tudomásulvétel végett a NH győri kirendeltségének. A kerületvezető egyben felkérte feletteseit, hogy indítványozzák Sopron vármegye főispánjánál egy új bizottsági elnök kinevezésére irányuló előterjesztés benyújtását a belügyminisztériumban (BM).⁴² Dr. Soltész Jenő, a NH győri kirendeltségének vezetője ezt 1946. január 10-én meg is tette. Január 19-én érkezett meg Hám Tibor főispán válasza, amely már a

⁴¹ GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. Dr. Bodnár Béla az I. sz. soproni járási bizottság levele a Népgondozó Hivatal soproni kerületvezetőjének. 1945. december 11.

⁴² GyL XXIV.2. NH NyMoKir. iratai 1945–1946. 1.d. 2.324.

Magyar Közlöny december 29-i számában közzétett 12.330/1945. M. E. sz., „a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről” szóló rendelet ismeretének birtokában íródott. A főispán ebben egyértelműen fogalmaz: „(...) megítélésem szerint a németek kitelepítése tárgyában kiadott rendelkezés az ún. sváb bizottságok további munkáját feleslegessé teszi.” Új bizottsági elnök kinevezését pedig csak abban az esetben indítványozza, amennyiben a BM a főispáni hivatalt vagy a NH kirendeltségét erre kifejezetten utasítja.⁴³ Soltész kirendeltség-vezető a főispánnak február 9-én kelt válaszában kiemelte, hogy elő-terjesztésére, amelyben felsőbb szervektől az igazolóbizottságok további működése iránt érdeklődött, választ ugyan még nem kapott, de véleménye szerint a 3.820/1945. M. E. sz. rendeletet még nem helyezték hatályon kívül, ezért ismételten felkérte a főispánt, hogy tegye meg a BM-ben az új elnök kinevezésére vonatkozó előterjesztését.⁴⁴ A németiség további sorsát alapjaiban érintő, viszont egymásnak teljesen el-lentmondó jogszabály párhuzamos létezése tehát komoly zűrzavart okozott vidéken a telepítést végző, illetve a közigazgatási szerveknél.

Mindeközben a soproni sajtó továbbra is beszámolt a nemzethűség-vizsgáló bizottságok tevékenységéről. „A svábok nemzethűségének igazolása Sopronban is megkezdődött és azt a németek nemzethűségét vizsgáló I. számú bizottság végzi. A bizottság mintegy hatezer főnyi soproni sváb nemzethűségi ügyét bírálja majd felül. Amint azt a felvett jegyzőkönyvek és a Bizottság rendelkezésére álló adatok bizonyítják, a soproni svábok nem voltak hűségesek a magyarsághoz és csupán mintegy 2 százalék az, amelynek ügyében kedvező jelentést tehettek az illetékes fórumnak. A soproni svábok igazolásával egyidőben természetesen folyamatban van a környékbeli falvak sváb lakosságának igazolása is és ezt a II. számú Igazoló Bizottság végzi”⁴⁵ – jelenti az Új Sopron december végén, amikor Dr. Bodnár elnöklete alatt még ténylegesen folytak nemzethűség-vizsgálatok. A cikk szerint – amelyben ismét visszaköszön a kommunista sajtóorgánium tendenciózus németellenes attitűdje – addig ezer fő magatartását vizsgálta felül a bizottság. Dr. Eleméry decemberi zárójelentésében ennél több lefolytatott felülvizsgálatot jelent feletteseinek. A kerületvezető diplomatikusan – nyilvánvalóan nem ok nélkül – nem konkrét számot, hanem arányt közöl. Eszerint „Sopron városában eddig az érdekeltek kb. egyharmada került eljárás alá.”⁴⁶ A II. sz. bizottság sem tétlenkedik: „Ágfalva községben az igazoltatás még folyik, utána kerül a sor Sopronbánfalvára.”⁴⁷ 1946. január 14-én a

---

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Hatezer soproni sváb kerül igazolás alá. Eddig ezer sváb fölött mondták ki az ítéletet. *Új Sopron*, 1945. december 30.

⁴⁶ Kérdés persze, hogy az egyharmad mekkora számot jelent. Eleméry korábbi jelentésében 4000 kihallgatóndó családfőről beszél, Dr. Bodnár szerint kb. 5000 személyt kell vizsgálat alá vonni, míg az Új Sopron „hatezer soproni svábról” ír.

⁴⁷ SL XXIV.3. NH Sop.Ker. iratai 1945–1946. 1.d. 99/1945. A járási igazoló bizottságok zárójelentése. 1945. december 14. Ágfalván az 1945. december 3-án kezdődött vizsgálatok végül 1946. január 9-ig elhúzódtak. A 883 kihallgatott személy közül 29 főt vezetőnek, 465 főt tagnak, 17 főt támogatónak és 372 személyt kívülállónak

Győrött székelő NH kirendeltség telepítési főtanácsosa, a kirendeltség-vezető helyettese, Makkos László felkérte a soproni kerület vezetőjét, hogy tájékoztassa a vizsgálatok állásáról, egyben nyomatékosította, hogy az „igazolásoknak folyni kell tovább is, bár a 12.330/1945. M. E. sz. rendelet megjelent.”⁴⁸ Dr. Eleméry február 27-én küldi el feletteseinek a nemzethűség-vizsgáló bizottságok működését summázó zárójelentését.⁴⁹ Ebben leírja, hogy a II. sz. bizottság február 15-én befejezte működését Sopronbánfalván, március 8-án szállt ki utolsóként Németszidány községbe. Sopronban az I. sz. bizottság munkája az elnök lemondása miatt még mindig szünetel, „és helyette a Főispán úr által javaslatba hozott dr. Hanuy Jenő járásbírói aelnököt még nem bízták meg.” Ezek szerint Hám Tibor időközben mégis intézkedett egy új bizottsági elnök kinevezése ügyében. A kerületvezető más aspektusok miatt is sürgeti az igazolási eljárások folytatását, ugyanis „a helybéli üzemek német nevű és anyanyelvű munkásaikat nem igazolják [helyesen: alkalmazzák – G.G.] addig, míg a sváb igazoló bizottság határozatát meg nem kapták. Több gyermekes családapák lettek leigazolásukig ideiglenesen elbocsátva, ami szociális és gazdasági szempontból hátránnyal bír.” Emellett – mint írja – a bizottság további működésének feltétele az, hogy teljesítsék a bizottsági tagok követelését, akik a munkát csak abban az esetben voltak hajlandóak újra megkezdeni, „ha napi díjaikat a pengő óráról-órára történő romlása miatt naponként vehetik fel.”⁵⁰ Erre végül már nem került sor. Sopronban, csakúgy, mint sok más helyen az országban, a nemzet-hűséget vizsgáló bizottságok munkája örökre befejezetlen torzó maradt; az igazoló eljárásokat a városban soha nem végezték el. A soproni kerületvezetőnek a bizottságok munkájára vonatkozó utolsó jelentéstételét követő hetekben, 1946 márciusának közepén ugyanis megkezdődtek – ahogyan arra az előjelekből már következtetni lehetett – a soproni és Sopron környéki németek kitelepítésének konkrét előkészületei. A térség német öslakosságát végül is nem egyéni alapon vizsgálták felül, hanem a kollektív felelősségre vonás elvét alkalmazva hazájukból történő elűzetéssel sújtották, és 1946 áprilisában-májusában kitelepítették.⁵¹

---

minősítettek. Sopronbánfalván a nemzethűség-vizsgálatok 1946. január 17-én kezdődtek és február 15-én fejeződtek be. Itt 1.095 főt vontak eljárás alá, akik közül 59 főt soroltak a 3.820/9145. M. E. sz. rendelet 1., 454 személyt a 2., 2 embert a 3., 580 bánfalvit pedig a 4. pontja alá tartozóknak.

⁴⁸ SL XXIV.3. NH Sop.Ker. iratai 1945–1946. 1.d. 10/1946.

⁴⁹ Dr. Eleméry Imre a Népgondozó Hivatal Sopron Kerületének vezetőjének 1945. december–1946. február közötti szerepe, betöltött pozíciója nem teljesen egyértelmű és tisztázott. Több forrás szerint 1945. decemberében „múltbeli fasiszta magatartásáért” internálták a volt soproni szolgabíró (Új Sopron, 1946. március 13.) és decembertől 1946. március 6-ig csupán ideiglenes vezetése volt a soproni kerületnek. (Ekkor a frissen kinevezett Bajtai Károly vette át hivatalosan a NH Soproni Kerületnek vezetését. Lásd SL XXIV.201. Sopron Megyei Földhivatal iratai 1945–1950. 64.d. Jegyzőkönyv 1946. május 29.) Ugyanakkor az NH Soproni Kerülete még 1946. február 28-án, illetve március 6-án is küldött ki „Dr. Eleméry kerületvezető” aláírással ellátott hivatalos iratokat.

⁵⁰ SL XXIV.3. NH Sop.Ker. iratai 1945–1946. 1.d. Zárójelentés az igazoló bizottságok működéséről. 1946. február 27.

⁵¹ A kitelepítés előkészítésével, végrehajtásával és következményeivel kapcsolatban lásd Krisch András: A soproni németek kitelepítése 1946. Sopron, 2006.

Internálások

Végül a rendelet kapcsán röviden szólni kell az internálás intézményéről is, hiszen a 3.820/1945. M. E. sz. rendelet értelmében ezzel a büntetéssel sújtották a „Volksbund-vezetőknek” minősített személyeket. A korban bevett gyakorlat volt az ún. internálás, vagyis a rendőrhatalósági felügyelet alá helyezését, amelyet az államhatalom képviselői a hagyományos jogszolgáltatási keretekbe nem illeszthető ügyek esetében alkalmaztak. Az internálást ilyenkor mindenféle előzetes vizsgálat nélkül, politikai megítélés alapján hajtották végre az arra kijelölt karhatalmi szervekkel.⁵² Az internálás joggyakorlatát Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. június 21-én bizalmasan közzétett, ki nem adott (138.000/1945. B. M. sz.) rendelete szabályozta. Az internálás intézménye 1945 és 1948 között, sőt később is bevett gyakorlatnak számított Magyarországon, többek között bizonyos, a magyarországi németiséget érintő eljárásokban. Az internáló- és munkatáborokat az ország különböző pontjain 1945 februárjától-márciusától kezdték létrehozni, a frontátvonulás után Sopronban, a volt 48-as laktanyát neveztek ki internálótábornak. A Sopron városi és vármegyei Nemzeti Bizottság (NB) 1945. április 21-i és 28-i ülésén foglalkozott az internálás és a kényszermunka-szolgálat kérdésével. Az NB ekkor úgy döntött, hogy „a volksbundistákat azonnali hatállyal kizárja a közéletből, és közmunkába állítja őket,”⁵³ illetve „míg internáló táborok nem létesülnek a nyilasok és volksbundosok számára, addig a 16–60 év közötti férfiakat és 16–40 év közötti nőket munkaszolgálatra kell kötelezni.”⁵⁴ Hám Tibor főispán, közvetlenül hivatalának elfoglalása után szintén sürgette az internálások végrehajtását. 1945. április 26-án kelt, az alispánhoz és a rendőrkapitányhoz címzett átiratában hangsúlyozta, hogy a „város és a megye területén még mindig nagy számban található volksbundisták és egyéb fasiszták. Elvárom, hogy az Alispán úr és a Rendőrkapitány úr a legerélyesebb eszközökkel gondoskodjanak ezek összegyűjtéséről és internálásáról.”⁵⁵ Az NB és a főispán rendelkezéseinek következtében naponta szállítottak be embereket a 48-as laktanyában berendezett internálótáborba, illetve rendelték ki a begyűjtötteket közmunkára. „Magam is láttam, amint nyakukból madzagon elől-hátul nagy táblák lógtak horogkereszttel, nyilaskereszttel, és terelték őket lapáttal, csákánnyal, stb. Az igazságtalanság csak az volt, hogy olyanok is voltak közöttük, nem kevesen, akik éppen e jelképek és ezek megtettesítői ellen voltak, sőt üldöztetést szenvedtek, letartóztatásban voltak a bukott rendszer utolsó

⁵² Az internálásra vonatkozóan lásd Bank Barbara – Óze Sándor: A „német ügy” 1945–1953. A Volksbundtól Tiszalökiig. Magyarországi Németek Országos Önkormányzata, Budapest, München 2005. (Bank–Óze 2005).

⁵³ Idézi Fehér 1988, 28.

⁵⁴ Idézi Bank – Óze 2005, 23.

⁵⁵ Idézi Hiller István: Adatok a soproni németek kitelepítéséhez. Gondolatok Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–1950. (Budapest, 1988, 232) c. könyvhöz. <http://sopszem.sopron.hu/sopszem//1989-XLIII-2.pdf> (Letöltés: 2010. március 23.) 1989. 46–56. itt 47. (Hiller 1989).

idejében” – írja egy szemtanú.⁵⁶ Egy egykori soproni tanár így emlékezett vissza az internálótáborban eltöltött időszakra: „(...) 14 napos őrizetbe vétel után kerültünk az internálótáborba. Fellelegeztünk, (...) a táborban már szabadabban mozoghattunk. Ez egy kaszárnya volt, ahová kb. 3000 embert zsúfoltak be, főleg 50–70 év közötti férfiakat. 80%-ban németek voltunk, a többiek csendőrök, nyilasok vagy egykori hivatalnokok voltak. (...) A szívem fáj, amikor az öreg soproni szőlősgazdákat láttam, akik város szívét alkották, mindig keményen dolgoztak, most meg úgy bántak velük, mint a bűnözőkkel. A laktanya helyiségei túlszúfoltak voltak, mindenütt rengeteg volt a csótány. (...) Bablevest adtak enni két szelet kenyérrel, de az is meglehetősen kevés volt. (...) Kezdetben az erdőbe jártunk ki dolgozni, ahol fát vágtunk. (...) 1945 szeptemberében aztán vége volt a jó világnak az erdőben. (...) A fiatalokat elvitték a brennbergi bányába, ahol három műszakban dolgoztattak bennünket. (...) Amikor megtudtam, hogy a németeket kitelepítik, hamarosan én is sorra kerültem. Április végén kellett elhagynunk a szép hazánkat.”⁵⁷

FRANKOVICS GYÖRGY

A nyugat-magyarországi
horvátok öntudatra ébredése
Pinezich István működése
idején

A város ismert személyisége, dr. Pinezich István (1879–1962), horvát származású soproni ügyvéd és politikus a 20. század elején tevékeny részese volt a történelmi Nyugat-Dunántúlon évszázadok óta élő horvátság nemzeti öntudatra ébredésének.

Nyugat-Magyarország gazdasági jellemzői Pinezich idejében

---

⁵⁶ Hiller 1989, 47.

⁵⁷ Lásd Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. In Verbindung mit Werner Conze, Adolf Diestelkamp, Rudolf Laun, Peter Rassow und Hans Rothfels, bearbeitet von Theodor Schieder. Herausgegeben vom Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte. Band II. Das Schicksal der Deutschen in Ungarn. Bonn, 1956. 113–114. Fordítás G.G.

A Pinezich István működését megelőző időszakban, a 19. század második felében, a dualizmus idején, hazánkban a gazdasági növekedés üteme meghaladta a nyugat-európai államok átlagát, de a Monarchia nyugati feléét is. Különösen Nyugat-Magyarországon gyorsult fel az iparosodás, amelyet a mezőgazdaság belterjességének növekedése kísért. A mezőgazdaság fejlettsége tekintetében a Nyugat-Dunántúl az ország élvonalába tartozott. Nagy területeket foglaltak el a munkaigényes ipari-növény-kultúrák, elsősorban a cukorrépa. A termelés magas technikai színvonala a nagy- és kisbirtok üzemeit egyaránt jellemezte.¹ Az ipari keresők aránya meghaladta a 20%-ot, a városokkal együtt a 23%-ot, szemben a vidéki 16,5%-os átlaggal. Néhány iparágban országos jelentőségre tett szert Sopron és Vas vármegye, így az élelmiszeriparban (különösen a cukorgyártásban) és a textiliparban. Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár és Szentgotthárd városa nehéziparral is rendelkezett. „Az ország többi nagytája iparosodásban messze elmaradt ezektől a régióktól.”²

Sopron vármegye területe 1920-ban a trianoni békével 3127 km²-ről 1786 km²-re csökkent. Ausztriához került a megyéből 103 község és két város (Kismarton és Ruszt [ma: Eisenstadt / Željezno, Rust / Ruža, A.]), 125.379 – legnagyobb részét német, sok horvát, és elég szépszámú magyar – lakossal. Az említett elcsatolt terület volt Sopron vármegye iparilag fejlettebb fele; gyáriparának 73,8%-a települt meg ott.³

A térség horvát lakosságának tagozódása

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a nyugat-magyarországi megyék horvátjainak lakosainak 67,8%-a dolgozott a mezőgazdaságban. Az északi körzetek egyes falvaiban – főként Bécs vonzáskörzetében – az iparban foglalkoztatottak száma elérte az 50%-ot, is.⁴ Különösen a horvátok lakta vidék, újabb nevén Gradistye⁵ szempontjából fontos tény, hogy azon a térségen belül a fejlettségi különbségeket „leginkább a Bécstől való távolság határozta meg. Ez alapján kirajzolódik egy északnyugat-délkelet irányú fejlettségi lejtő.”⁶ Amikor az első világháború végén

¹ Győri Róbert – Jankó Ferenc: Nyugat-Dunántúl és Burgenland regionális fejlettségi különbségeinek alakulása 1910 és 2001. között. SSz. 63 (2009), (a továbbiakban: Győri – Jankó 2009.) 219.

² Győri – Jankó 2009, 220.

³ Környei Attila: A népszavazás hatása Sopron város fejlődésére, a soproni társadalomra. In: „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról (Sopron, 1996. december 12.) Szerk.: Turbuly Éva. Sopron, 1997, 83-97. Ld. még: <http://www.sopron.hu/upload/varos/nepszavazas1921/Kornyei.html> A települések magyar, német, horvát neveire: Seedorf, Johann: Verzeichnis der burgenländischen Ortsnamen in deutscher, ungarischer, kroatischer und Roma-Sprache. Eisenstadt, 2001.

⁴ Kolnhofér Vince: A gradistyei horvátok és a magyar-osztrák határkijelölés. Kézirat. Doktori disszertáció (PhD) Pécs, 2008. 45–46. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/disszertaciok/kolnhofervincephd.pdf>

⁵ Az egykori nyugat-magyarországi horvátok önelnevezése a „gradistyei horvát”. A magyar Várvidék/Őrvidék/ a Burgenland elnevezést nyerte Ausztriában. Az utóbbinak horvát fordításaként 1920 után terjedt el a *Gradišće* térségnév, majd annak nyomán keletkezett az ott élő horvát népcsoport neve. A térségnév megalkotója Miloradić Mersich Máté (1850–1928) horvát költő és plébános volt.

⁶ Jankó Ferenc – Tóth Imre: Változó erővonalak Nyugat-Pannóniában. Savaria University Press-NYME Közgazdaságtudományi Kar NRGI. Szombathely-Sopron, 2008. (továbbiakban: Jankó – Tóth 2008.) 169.

napirendre került az országhatár átszabása, erősödött a térségben a pártállás szerinti megoszlás is. Ennek előzményei visszanyúlnak a 19. század végéig. A nemzetiségek problematikáját is zászlajára tűző, s azt horvát nyelven is megjelentető Katolikus Néppárt 1895-ben alakult. A párt tagsága főleg a papság, a tanítók és a katolikus nagybirtokosság soraiból került ki. A szavazások alkalmával a falusi közösségek, a parasztság hozzájuk igazodott. Még korábban nyúlik vissza a másik pártállás megalapozódása, az ausztriai ipari központokban dolgozó munkásság 1870-ben kezdődött szerveződéséhez történő csatlakozás. Így az 1890-es években már a Kismarton és Nagymarton (ma: Mattersburg / Matrštuf) környéki falvakban is megjelentek a szociáldemokrata eszmék, az ún. gradistyei horvátok közül a munkásság a szociál-demokrácia (MSZDP) felé fordult.⁷

A társadalmi-gazdasági eltérések meghatározták a területi hovatarozással kapcsolatos álláspontot is. Az északi részeken élőknek – elsősorban az Ausztriában dolgozóknak – fontos volt a német nyelv ismerete. Az Ausztriában működő szakszervezetek és a szociáldemokrata párt is nagy befolyásra tett szert közöttük, ők ezért is Ausztria mellett foglaltak állást. Ezt az álláspontot képviselték azok a parasztok és kereskedők is, akiknek a megélhetése az osztrák piacok akadálytalan elérésétől függött. A középső és déli vidékeken a főként mezőgazdaságból élő horvátok többsége kisebb csoportokat alkotó, homogén falvakban lakott. Az anyanyelvükhöz való ragaszkodás és erős vallásosság jellemezte konzervatív álláspontjukat. Ezekben a falvakban az Országos Keresztényszocialista Párt befolyása érvényesült. Körükben a tanítók, plébánosok állásfoglalása nagy szerepet játszott a Magyarország melletti kiállásban, és az Ausztriához történő csatlakozás elutasításában.⁸

Annak idején a horvátságban a 16. században megindult, a töröktől veszélyeztetett területekről északra irányuló betelepülése a Szent István koronájához tartozó országok határain belül sokkal nagyobb térséget érintett, mint a ma gradistyei horvátok lakta terület.⁹ Azóta együtt éltek németekkel és magyarokkal, tisztelték a magyar szenteket is. Egyházi énekeikben, imakönyveikben nyomot hagyott Szent István és Szent László kultusza; a nyugat-magyarországi falvaikban szobrok és oltárképek is tanúsítják a magyar szentek tiszteletét. Mindezek összefonták életüket, sorsukat; fokozatosan kialakult a magyarokkal közös történelmi tudatuk. Mindez alapot adott az elmagyarosodásukhoz, amit az anyanemzet bizonyos korszakokban szervezetteren is szorgalmazott.

---

⁷ Kolnhöfer 2008. 31–32.

⁸ Kolnhöffer [!] Vince: A gradistyei horvátok a forradalmak időszakában (1918–1919). In.: Regionális Tanulmányok II., [Sopron] PannIQm 2010. (továbbiakban: Kolnhöffer 2010.) 106.

⁹ A témakörrel: *Breu, Josef*: Die Kroatensiedlung im Burgenland und anschließenden Gebieten. Wien, 1970., *Pálffy, Géza – Pandžić, Miljenko – Tobler, Felix*: Ausgewählte Dokumente zur Migration der Burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert. Eisenstadt, 1999.

Törekvések a nemzetiségek magyarosítására a történelem során

A magyar nemzeti ébredés korszaka szimbolikusan az 1790–1791-es budai ország-gyűléssel kezdődött, amikor a törvények kimondták, hogy Magyarország független ország. Noha az oktatás latin nyelvűsége változatlanul fennmaradt, törvényt alkottak a magyar nyelv iskolai oktatásáról azoknak, akik nem tudtak magyarul. Korábban, 1777-től kezdve a kisgimnáziumokban a magyar csak egy volt az országban élő hét nemzetiség lehetséges segédnyelvei közül. 1791-től kezdve azonban jelentkezett az „egy ország – egy nyelv” eszményinek tekintett állapota elérésére való törekvés, hogy a magyarnak, mint egyetlen nyelvnek, a többség nyelvének biztosítsanak kiemelt, fölérendelt státust. A nemzetállami modellnek megfelelően az ország nyelvpolitikájában óhatatlanul az asszimiláció ideológiája érvényesült. 1791-től a horvát iskolákban is kötelező tárgy lett a magyar nyelv. A mindig is meglehetősen önálló, saját rendi országgyűléssel – saborral – rendelkező horvátok hadakoztak a legerősebben ez ellen és inkább latin, valamint a német nyelv mellett voksoltak. 1827-ben ismét megerősítették, hogy a horvátországi iskolákban kötelező a magyar nyelv tanulása. Ezzel szemben a városi értelmiség arra törekedett, hogy az iskolai és a hivatalos nyelv is a horvát legyen, így küzdöttek nyelvük kihalása ellen.¹⁰ A Magyar Királyságon belül városon és falun is törekedtek a horvátok saját nyelvi és kulturális hagyományaik ápolására. Így Pécsen már 1722-ben megalapították és működtették a Magyar Királyság első horvát iskoláját,¹¹ de Szegeden is volt horvát iskola. Több városban pedig horvát kulturális közösségeket szerveztek.

A reform-országgyűléseken kiéleződött a nyelvi jogokért folytatott harc. Az 1825–1827-es pozsonyi diétán a Sopron vármegye követeként jelen lévő Felsőbüki Nagy Pál ebben az összetett kérdéskörben így foglalt állást: „1825. december 22-én arról tárgyaltak az alsótáblán, hogy a törvényeket a hivatalos latin szöveg mellett magyarul is adják ki. Gróf Szécsen Miklós pozsegi főispán pedig azt követelte, hogy «azokat szlávul is kiadják. Nagy Pál és a magyar rendek ezt ellenzik: tanuljanak meg mielőbb magyarul.»”¹² Ismert az a vélemény, hogy „a reformkori nemzedékből csak Széchenyi István volt az, aki fellépett a türelmetlen nacionalizmus ellen”, és mindezt a magyarok érdekében tette.¹³

A reformkori nyugat-dunántúli egyszerű tanítók is dicséretes tevékenységnek tartották, ha a nemzetiségi gyermekeket, köztük a horvátokat „elmagyarosították”. Jó példa erre Csepreg római katolikus népiskolája egyik tanítójának működése. A Győri Egyházmegyei Levéltár, Győri Püspökség Levéltára, Iskolai Levéltár, I. sorozat (Régi iskolai anyag) iratait elemezve írhatta erről egy

¹⁰ Politički položaj Hrvatske u prvoj polovici XIX. stoljeća. <http://skola.sys.hr/eSchool/knjiga.htm>

¹¹ Frankovics György: Újabb adatok a pécsi illír iskola működéséhez (1722–1792). Kézirat, é. n., passim.

¹² Sági Ferenc: Felsőbüki Nagy Pál és daruvári Jankovich Izidor kapcsolata. Vasi Szemle 62. (2008) 1. sz., 65. A szerzőnek köszönöm az adalékokat.

¹³ Gulyás József: Az erőszakos asszimiláció politikája Európában és Magyarországon. Magyarosítás Somogyban és Zalában (Muraközben), valamint a „szlávóniai magyarok nemzeti védelme” a dualizmus alatt. Egyetemi doktori értekezés. Kézirat. Budapest, 1965. 36.

tanulmány: „Értesítőkből és jelentésekből az alábbi képet kapjuk az oktatás nyelvéről. Az 1807/08-as tanév első szemeszterében a plébános úgy fogalmazott, hogy a tanítás nyelve magyar, de a németek (helybeliek és más községből idejárók) saját nyelvükön tanulhatnak. 1811/12 I. félévében «Minden tanulmányok Magyarul adattak elő» mind az 57 tanulónak. 1812/13 II. félévében «A’ Tanulmányok Magyarul adattak elő, Négynek pedig Németül is» a csupán 34 tanuló közül. 1813/14 I. félévében «A Tanulmányok hét Tanulóknak Németül, a’ többinek pedig Magyarul adattak elő» az összesen 72 kisdíák esetében. Ugyanazon tanév II. félévében nyolcan kaptak német nyelvű oktatást az 54 nebuló közül. További iskolaigazgatói (plébánosi), latin nyelvű jelentésekben is olvasható utalás arra, hogy németül is folyt a lecke, pl. az 1819/20-as, az 1826/27-es és az 1827/28-as tanévben. Bognár János tehát alkalmazta «középfokú» nyelvismeretét. De az idegen ajkúakat bevezette a magyar nyelvbe is.” Különösen tanulságos a témában a tanító által 1847-ben írt nyugdíjkérelem [...],¹⁴ amelyben „csepregi szolgálata végére már elmondhatta, plébánosa «bizonyítvány»-a alapján, hogy «elterjedvén híre tanítás módomnak, [...] még Pinkafeld,¹⁵ Kőszeg, Sopron és Kis Marton Városokból, és azok vidékeiről, sött még Austriából is sok Német és Horvát ajaku Növendékeket hoztak oktatásom alá; kiket meg Magyarositván, a Nemzetiség tekintetében is Magamnak érdemeket gyűjteni törekedtem.»”¹⁶

Ausztriából szemlélve is észrevehető volt, hogy nyugat-magyarországi – túlnyomórészt magyar – értelmiség arra hajlott, hogy ne csak a horvátokat, hanem még a németeket is elmagyarosítsa.¹⁷ Ezzel szemben Pécsen, ahol nagyobb tömbben éltek horvátok, közöttük több értelmiségi, már a 19. század első felében érvényesült a magyarosítással szemben a horvát nemzeti mozgalom, az „illírismus”, amelyet az 1830-as évek derekán Ludevit Gaj (1809–1872) horvát politikus és író indított meg. Ferdo Rusan (1810–1879) hadnagy, műkedvelő zenész, az Illír Est kiadója 1839. április 24-i beadványa nyomán és az ő elnökségével a Pécsi Illír Olvasókör működött a helyi Német Színházban.¹⁸

A most tárgyalt nyugati térség több horvát főnemesi családjának egyikéből származott Széchenyi egyik híve, gróf daruvári Jankovich Gyula, aki a korábban örökölt Pozsega vármegyei uradalman kívül 1857 és 1884 között a csepregi határ egyik részének birtokosa is volt.¹⁹ Elődeinek 18. századi magyarosodása és

¹⁴ Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára, IV. A. 1. b. Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1848, 501. doboz, 1848:2067.

¹⁵ Pinkafeld, történeti Vas vármegyei mezőváros, ma: Pinkafeld / Pinkafelj A.

¹⁶ Balogh Jánosné Horváth Terézia: Egy mezővárosi iskolamester és jegyző a XIX. század első felében. Vasi Szemle 60. (2006), 486. A szerzőnek köszönöm az adalékokat.

¹⁷ Nikolaus Bencsics (anyanyelvén Nikola Benčić) szíves levélbeli közlése.

¹⁸ Franković, Đuro: Iz vjerskog i glazbenog života Hrvata u Peču. In: Etnografija Hrvata u Mađarskoj 4. Budapest, 1997, 16–17.

¹⁹ A személyével kapcsolatos adalékokat Balogh Jánosné Horváth Teréziának köszönöm, így a következőt is, ahol a cikkíró szemében a szilárd és következetes „uniólista” Rauch-chal szemben” B. Hellenbach Lázár vagy gr. Jankovich Gyula [...] sokkal kétesebb jellemű uniólisták voltak”. (Pauler Gyula: B. Rauch Levin, Horvát-Tótország báni helytartója. Vasárnapi Ujság 15. (1868) 36. sz., szeptember 6., 426.) Jankovich Gyula

németesedése után a 19. század közepén már a vissza horvátosodás útjára lépett. (1847: a pozsonyi országgyűlésen a horvát nyelv érdekében szólalt föl, 1848: Pozsega vármegye gyűlésén horvátul beszélt, 1868: a horvát-magyar kiegyezés megkötésében jelentős szereppel bírt.) Politikai szerepvállalása mellett Szlavóniában és Horvátországban anyagilag is elősegítette a horvát nyelv és kultúra ügyét.

Nem sokkal az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés után, az 1868-as magyar-horvát kiegyezés alapján rendeződött a horvát kérdés a Magyar Királyságban, mégpedig, és csak ez után láttak neki a szorosabb értelemben vett Magyar Királyság területén élő többi, nem-magyar népesség státuszának törvényi rendezéséhez a nemzetiségi törvénnyel, az 1868-as XLIV. törvénycikkkel. Általánosan ebben ugyan nem ismerték el a Magyar Királyság területén élő nemzetiségek létét, sem nemzeti önazonosságukat, de a törvény a kultúra és a nyelv gyakorlását biztosította, ha az adott körzetben az adott nemzetiségi lakosok aránya elérte a 20%-ot. Míg speciálisan a Dráván túli horvátság külön nemzetiségét és külön területiségét elismerték, addig a Magyar Királyság területén élő többi nemzetiség és etnikai kisebbség saját nemzetiségi önazonossága elismerésének minden jogát tagadták. Az említett törvény róluk azt mondta, hogy „más nyelvet beszélő magyarok“, és ezért elismeri abbéli jogukat, hogy anyanyelvükön tanulhassanak, vagy anyanyelvi újságokat adhassanak ki. Egy feldolgozás hangsúlyozza: miután letűnt a politikai színtérről az engedékeny, liberális Deák Ferenc, és Tisza Kálmán ült a Magyar Királyság miniszterelnöki székébe, a nemzetiségi törvény elveitől erőteljesen eltérő politikába kezdtek, amellyel elindult a messze-menő negatív hatásokkal járó, erőszakos asszimiláció.²⁰ A dualizmus-kori Magyarországon, miképpen a nyugat-magyarországi horvátok körében is, jól megfigyelhető a nem-magyar népesség spontán asszimilációja. De a 19. század végén a magyar politikai elit egyre erőteljesebben helyezte előtérbe a magyarság vezető szerepét a Kárpát-medencében. Egyrészt fölerősödött az asszimilációs tendencia, míg a másik oldalon jelentkeztek a kis népek mozgalmai.²¹

A tárgyalt térségben nem volt erősen jelen a magyar társadalom asszimilációs törekvése. Az 1907. évi Apponyi-féle törvény értelmében – amely az állami iskolák indítására ösztönzött a támogatásokkal – itt nagyon tapintatos módon vált szét az iskola és az egyház.²² Más magyar vidékeken sorra alakultak a magyarosító társaságok, amelyek a népiskolák teljes államosítását, a nemzetiségek

---

egyik őse – a nemességszerző, Pécsre költözött horvát – Bonaventúra az első hazai horvát iskola alapítói között volt.

²⁰ Gujaš, Josip: Prilog proučavanju madarizacije Hrvata u Ugarskoj za vrijeme dualizma – Asimilacija hrvatskog življa u Županiji Šomod (Somogy). In.: Kolo, 5. /125./ (1967). 6. sz., június, 544.

²¹ Šopron grad kulture is suradnje. Szerk. Feletar, Dragutin. Samobor – Šopron, 2008. (továbbiakban: Šopron grad kulture 2008.) 84.

²² Nikolaus Bencsics (Nikola Benčić) szíves levélbeli közlése.

elmagyarosítását követelték, elismeréssel díjazták azokat a tanítókat, akik nemzetiségi helységekben ezt szolgálták.

Az osztrák oldalról is megfigyelték, hogy a történeti Vas vármegyében, az ún. Gradistye déli részén, a kis falvakban, a német asszimiláció uralkodott el a Kiegyezés utáni évtizedekben. Egyre kevesebben igényelték a horvát papot. A németújvári ferencesek három-négy kisebb horvát falu híveit gyűjtötték össze egy-egy plébániába, pl. Alsómedvesre (Nagymedves, ma: Grossmürbisch / Veliki Medveš, A).²³ Magyar oldalról pedig kimutatták, hogy „[a]z 1867. évi osztrák-magyar kiegyezés fékezte az elnémetesedést. 1880-ban tartották az első, az anyanyelvet feltüntető népszámlálást. Ekkor az örvidékiek²⁴ mai területének 266.000 lakosából 209.000 (78,8%) német, 11.160 (4,2%) magyar, 42.789 (16,1%) horvát volt. A magyar állam megerősödésének tulajdoníthatóan német ki- és magyar bevándorlás kezdődött. Ezzel egyidejűleg a nem magyarok elmagyarosodásának is köszönhetően 1880 és 1910 között a magyarok aránya 4,2%-ról 9%-ra nőtt, a németeké 78,8%-ról 74,4%-ra csökkent. Faluhelyt az etnikai arányok száz év alatt, 1910-ig bezárólag, nem sokat változtak, kivéve a Németújvár (ma: Güssing / Novi Grad, A) környéki horvátok lassú elnémetesedését és néhány Moson vármegyei birtok megjelenését. A magyar-német népességhatár ez idő alatt változatlan maradt.”²⁵

A horvátság megújítása Nyugat-Magyarországon

A nyugat-magyarországi horvát falvakban, mint például Szabadbárádon (Nagybarom, ma: Grosswarasdorf / Veliki Borištof, A), Répcesarudon (ma: Frankenau / Frakanava A), Fülesen (Nikitsch / Filež, A) a 19-20. század fordulóján sorra alakultak olvasóköri. Sikeres működésük, nagy taglétszámuk vezette arra a gondolatra idősebb Mersich Márton szabadbárándi plébánost (1868-1943), hogy horvát újságot alapítson (1. kép).²⁶ Az egyházi és állami engedélyek elnyerése után a régió horvátságának első hetilapja, a jelentős fórummá vált keresztényszocialista orientáltságú *Naše novine* ('a mi újságunk')²⁷ először 1910. január elsején jelent meg. Győrött, a püspöki székhelyen. Hamarosan nagy népszerűsége tett szert, előfizetőinek száma elérte a kétezret, sőt később a négyezret is. Tartalmába és alcímébe csak később került a „politikai” jelző. A lap

²³ Nikolaus Bencsicsnek (Nikola Benčić) köszönöm az adalékot.

²⁴ Neki köszönöm a tájékoztatást, hogy Örvidék elnevezés téves, a Felsőőr helységnevből kiindulva alkották azért, hogy megkíséreljenek elterjeszteni egy magyar nevet. Nekem is tendenciózusnak tűnik. Ugyanerről lásd: Jankó – Tóth 2008, 20.

²⁵ *Asztalos Lajos: Örvidék magyarsága.* – „kelt Erdélyben, megjelent a Szabadság oldalain” 2011. február 12. – <http://www.magyarvagyok.com/kultura/hungarikum/magyar-taj/2702-Orvidek-magyarsaga.html> – A szerző Burgenland magyar nevéként szerepelteti az Örvidék megjelölést.

²⁶ Sopron grad kulture 2008. 85.

²⁷ Az alább közlésre kerülő ismeretek java egy, a lap történetét részletesen kidolgozó tanulmányból származik: *Berlakovich, Marin: 100 Jahre „Hrvatske Novine”* – Manuskript. Mag. phil. Diplomarbeit, Wien, 2010. (továbbiakban: Berlakovich 2010.) passim.

első hivatalos főszerkesztő dr. Pinezich István, világi személy lett, aki a magyar sovinizmus ellenében a maga jó nevét adta ahhoz, hogy ne vádolhassák pán-szlávizmussal a lapot. Reprezentáns volt, aki felelős szerkesztőként nem annyira a tartalomért, hanem magáért a lapért felelt. Személye garanciát jelentett és a (részben) politikai újság kiadásához a továbbiakban szükségtelemé tette a püspöki engedély beszerzését. Ugyanakkor Pinezich nem sokat írt a lapba.

A *Naše novine* maga köré gyűjtötte a környék horvát értelmiségét. Érdeemes jelezni: a hazai horvátság kulturális hagyományának, néprajzának kutatása a 19. század második felében megindult, és eredményei is számottevőek voltak. Itt csak Franjo Ksaver (Koch) Kuhač (1834–1911) zenész, zenetörténész és népzene kutató, valamint a Kópházán (Kolnhof) 1874–1900 között működő Nakovich Mihály kántortanító, a gradistyei horvát helyesírási reform szorgalmazója, tevékenységére utalnék. Amikor nyugat felé a német nyelvterület irányába egyre erősödött a migráció és nőtt a német asszimiláció, a lap a horvát nyelvet és a horvát öntudatot ápolta. Az első szám vezércikkét (*Naš program*) maga Mersich írta.²⁸ Megindokolta, hogy a soknemzetiségű közös magyar hazán belül a Sopron, Moson és Vas vármegyei horvátoknak szükségük van saját lapra; a keresztény horvátoknak, össze kell fogniuk az „eretnekekkel” szemben is.²⁹ Pinezich az első számban „Pazimo pri poslu s agentii” („Vigyázat munka közben az ágensekkel”) címmel közölt cikket.

1. kép. Miloradics Mersich Máté (1850–1928 plébános, költő)

²⁸ Szövegét újraközölte a 100 éves évforduló alkalmából a Gradišće kalendar 2010, Željezno [Eisenstadt], 33–34.

²⁹ A reformáció nem került el a nyugat-magyarországi horvát katolikuságot, még olyan zárt horvát közösségeket sem, mint Kópháza lakossága. A Vas vármegyei Csémében (ma: Schandorf / Čemba, A) az elkeseredett katolikus hívek megölték Mikula protestáns lelkészét. A magyar evangélikus lelkészek között sok a horvát vezetéknevű: Gizdavić, Mušić, Belešić, Tokoić, Klaseković, Zvonarić, Domšić, Stanšić, Frančić, Jagodić, Podrijanić, Dimjaković, Draganošić, Rušanić, Oršić, Miholić, Vitković, Sedenić, Fistrović, Šipković, stb. (A témából terjedelmes tanulmányt készítek elő.)

A fent említett Miloradics Mersich Máté „1910” című versével köszöntötte a *Naše novine* születését:

O hervati, narod mali!	Ó, horvátok, ti kis nép!
Stanmo gori, dost smo spali!	Keljünk fel, eleget aludtunk!
Prestat mora dugi san, -	Érjen véget a hosszú álom, -
Zora puca, bit će dan!	Hajnal hasad, felvirrad a nap!

Az utolsó sorral harangozta be korábban Petar Preradović (1818–1872) nagy horvát költő a horvát nemzeti újjászületést. A. G. monogrammal Anton Grubić, répcesarudi plébános hasonlóképpen üdvözlő verset írt az újság számára, szeretetet és hitet, tudást és egyetértést és ezek elterjedését remélve általa.

A térség kulturális életének felppezsödülését mutatja, hogy például karácsony este a répcesarudi iskolások horvátul előadták Erdösi Károly „Angyalszívek karácsonya” című pásztorjátékát, a lingvádiak pedig színre vitték a „Jezuša narodenje” (Jézus születése) és az „Božić va nebi” (Isten az égben) jeleneteket. Ismert, hogy Darányi Ignác miniszter 15000 koronával támogatta a szabadbárándi társulatot. A meghívókat magyarul nyomták, de később zárójelben odaírták horvátul is a szöveget.

Az új újság pártatlanságot hirdetett, valójában azonban igazodott ahhoz a párthoz, amelytől remélte, hogy a parlamentben a nyugat-magyarországi horvátok érdekeit védi. A horvát elit a Katolikus Néppárthoz húzott, de – a kifejezetten nemzetiségi alapon szerveződött pártokon kívül – nem volt az országban olyan párt, amely elkötelezte volna magát a kisebbségeknek. A *Naše novine* pedig az akkori szigorú cenzúra miatt nem válhatott politikai újsággá, többnyire átvette a magyar lapok már cenzúrázott politikai írásait. Ugyanakkor a lapnak jól szervezett helyi terjesztői és levelezői voltak, nem csak itt, de még az Egyesült Államokba kivándorolt gradistyei horvátok között is. A lapszámokat az első világháború alatt a frontra is eljuttatták, hogy a horvát katonákat erkölcsileg támogassák, és hazájukból anyanyelvükön kapjanak híreket.

Pinezich István³⁰ hivatalosan az 1913-as 17. számig maradt a szerkesztői székében. Ez év május 3-án ugyanis pánszlávizmus vádja miatt tisztéről le kellett mondania,³¹ pedig sosem volt pánszláv érzelmű, egyaránt szerette hazáját és a horvát népet. A magyarok szemében máris szakadár „pánszláv” lett, aki nyelvével és kultúrájával törődött, akár Miloradics, Karall Máté, Muskovich, de ő később

³⁰ Politikai pályáját feldolgozta Tóth Imre: Pinezich István. In.: Regionális Tanulmányok II., PannIQm [Sopron] 2010. 167–184. ill. Uő. In ifj. Sarkady Sándor – Tóth Imre: Országgyűlési választások és képviselők Sopronban 1848–2004. Életrajzi tanulmányok, Sopron, 2005. 98–110.

³¹ Röss, Imre: Kronologija Hrvata u Mađarskoj 1900–1920. Pogledi, 2006. 1-2. sz., (továbbiakban: Röss 2006.) 106.

teljesen megtagadta horvátságát.³² Pinezichet a szerkesztői poszton a horvátul gyengén tudó Lovre Barilić követte, majd hamarosan a lap megszűntéig, 1922-ig, Andrija Prikosović győri kanonok személye biztosította az egyházi elfogadást, és a jó kapcsolatot a falusi tanítókkal. A lap legnagyobb jelentősége abban foglalható össze, hogy megerősítette a magyarok között elszórtan élő horvátok történeti tudatát.³³

Pinezich politikai tevékenysége és a Horvát Nemzeti Tanács megalakítása

Az első világháború vége és az Osztrák-Magyar Monarchia szétesése után a háborúból fegyveresen elszökő, hazatérő katonák – a „zöld káder” nevű terrorszervezet – és a szegényparasztság kezébe vette a hatalmat néhány Sopron vármegye nyugati felében fekvő, ún. gradistyei horvát faluban, így Szarvkőn (ma: Hornstein / Vorištan, A) és Fülesen is. 1918 végére sikerült ezeket az ellenállókat a nemzetöröknek felszámolniuk. Ugyanakkor a változásokkal felbukkanó új fogalmak, a forradalom, a demokrácia, az önrendelkezési jog, a nemzeti jog, az iskolajog, az anyanyelvhasználat és más hasonlók, a legkisebb falvakba is eljutottak.³⁴

Az 1919-es párizsi békekonferencia döntésétől függött, hogy a nyugat-magyarországi területek mely országhoz fognak tartozni. A „cseh-jugoszláv korridor” tervet – a nagyhatalmi támogatás hiánya mellett³⁵ – az is keresztülhúzta, hogy Ausztria ragaszkodott a térséghez, amely nélkül – ahogy bécsi politikusok érveltek – léte forgott volna kockán.³⁶ Ekkor a gradistyei horvátok politikai és kulturális vezetője Pinezich volt Sopronban, noha későbbi pályafutásából jól ismert, hogy országgyűlési képviselőként, a magyar nacionalizmus eszméihez csatlakozott. 1918. november 17-én a *Sopronvármegye* napilapban, pár nap múlva pedig a *Naše novine* hetilapban cikket közölt a *Horvát Nemzeti Tanács* megalakulásáról. Népe jövőjét Magyarországon belül képzelte el. 1918. november 23-án érte el a polgári forradalom a nyugati országrészt. Ekkor Pinezich István, Priszokovich Endre és Mersich Márton előkészítették, hogy a horvát falvak küldöttei a wilsoni önrendelkezési jog alapján válasszák meg a Nemzeti Tanácsot. Ennek eredményeként a Sopron megyei 16 tagú Nemzeti Tanácsba három horvát is bekerült. A horvátok tiltakoztak az osztrák területi követelések ellen,³⁷ követelték saját legitimációjukat az ezeréves Magyarországon, és jogosultságokat a horvát nyelv használatára az iskolában és az élet minden

³² Nikolaus Bencsics (Nikola Benčić) szíves levélbeli közlése.

³³ Ress, Imre: Oblikovanje samosvisti i identiteta zapadnougarskih Hrvata od 18. do 20. stoljeća. In: Gradišće kalendar 2010. Željezno 122.

³⁴ Kolnhoffer 2010. 105.

³⁵ A győztes államok vezetői közül elsősorban Wilson amerikai elnök célja volt megakadályozni, hogy az északi és a déli szláv területek egyesüljenek, de az erre vonatkozó tervet nem fogadták szimpátiával az angolok sem.

³⁶ Šopron grad kulture 2008. 86–87.

³⁷ Kolnhoffer, 2010. 106–107.

területén.³⁸ A helyi tanácsot azonban csak Kópházán és Horvátzsidányban (Hrvatski Židan) alakítottak, míg Darázsfalva (ma: Trausdorf / Trajštof, A), Füles és Savanyúkút (ma: Bad Sauerbrunn / Kisela Voda, A) népe Ausztriához húzott, és Német Tanácsot alakított. Sopronban az 1918. december 22-én alakult *Deutscher Volksrat für Westungarn* (Nyugat-Magyarország német néptanácsa), a helyi németek szervezete, amely autonómiát követelt a térségnek.³⁹ Az ezzel szemben, 1919. január 5-én alakult kópházi Horvát Néptanács elnöke pedig Pinezich lett. A *Naše novine* január 11-i száma (6–7. o.) a tisztikar összetételét közölte, és a követeléseket, amelyek többsége a horvát nyelvhasználatra vonatkozott. A nem állami elemi iskolákra vonatkozó, „Lex Apponyi”-nak nevezett törvénycsomag (1907: XXVII. törvénycikk) érvényesítését kívánták. A nyelvhasználatot nem csak az alap-, hanem a közép- és felsőfokú, valamint a szakoktatásban is kívánták, miképpen ezen kívül a hivatalokban, az igazságszolgáltatásban és a közigazgatásban is. Céljukként fogalmazódott meg: „Jó gazdasági kapcsolatok kiépítése és a szabadkereskedelem visszaállítása Ausztriával.”⁴⁰

Érzékenyen érintette a horvátokat az 1919. évi VI. Néptörvény, amely a németeknek biztosította az önkormányzatot, ők „horvát járásokat” kívántak szervezni a térségben élő 80000 horvátnak.⁴¹

13. januara su va sednici Narodnoga Tanača Sopronske najavili postavljenje osebnoga Hrvackoga Tanača. Predsednik Talos je predložio, da prvač hrvackoga tanača su sednice glavnoga odbora spagdar pozvan hude. Prijeli su. Kod ovoga najavljenja su Mensich tarnik dodali, da spravište u Kópházu, ko su hitro i va nepogodno mesto skuparvali — ne biše pravo zastupanje vsi hrvatov, pokidob bišu neg nikolika sela nazoči. Ne dvoju, da je onde proglašeno odlučenje pravo zercalo mišljenja hrvactva, ali morada ovu okolnost zabljediti, sa oam prikru, ako bi njam Mosonski ali Zelezanski hrvati drugabe mišlili.

Narodni Tanač ov posai za nutersnje pitanje hrvatov ostavlja i ufa se, da će se navredi Tanač Hrvacki zveršeno ponoviti i vse hrvate za sobom imat.

Jod bišu sa raspravi pitanja od kože za obutejše, od malinov osebjuno za kotar Kismartom, i od zatvorenja gostilnic.

Podžupan je javil, da je vamegja do 31. marcija s mukom uskerbijena. Od 1. aprila do nove urodje bi 409. vaggonov žita pravili. Minister ali potribuje, da se zvišna žitu prepusti na hranu ocsaga. On bi 400 vaggonov zustrvil na vamegju, ako bi Narodni Tanač dal obrambu i suprot ministarskomu potribovanju. Dokle je podžupan od zustravljenja govoril, su nazočni odobravali, ali kad je odgovornost Tanača suprot ministari doprinesal, su se zvučili i sprógovornili, do odgovornost ne zimlju nase.

Navo je podžupan rekai, da će on spamil uredbu ministara. Jeli će bit pak make va majušu, to je zopel pitanje.

³⁸ Ress 2006. 110.

³⁹ Kolnhoffer 2010. 107.

⁴⁰ Részletesen: Kolnhoffer 201. 108.

⁴¹ Kolnhoffer 2010. 108–109.

A korra, helyi problémákra jellemző pillanatképet kapunk a *Naše novine* 1919. január 25-i száma 5. oldalán megjelent beszámolóból (2. kép): „Január 13-án a Sopron megyei Nemzeti Tanács bejelentette önálló Horvát Tanács megalakulását. Tálos elnök indítványozta, hogy a Horvát Tanács képviselőjét a főbizottság minden ülésére hívják meg. Elfogadták. A bejelentés kapcsán Mersich plébános hozzátette, hogy a kópházi gyűlést hirtelen és nem a megfelelő helyen hívták össze, nem lenne képviseleti joga minden horvátnak, – mert az széthúzást hozna létre némely horvát falvakban. Nem kétséges, hogy az itt elhangzott határozat tükrözi a horvátok valós véleményét, de számolni kell azzal a tényezővel is, ha a mosoni vagy vasi horvátok másképp vélekednének. / A Nemzeti Tanács ezt a dolgot a horvátok belső kérdésének tekinti, és reméli, hogy a megalakuló Horvát Tanács minden horvátot maga mögött tudhat. / Tárgyaltak még a lábbelinek való bőr kérdéséről, annak kis mennyiségéről, különösen a kismartoni körzet számára, és a vendégfogadó bezárásáról. / Az alispán bejelentette, hogy a vármegye március 31-ig van ellátva liszttel. Április 1-jétől az új aratásig 409 vagon búzát igényeltek. De a miniszter szükségesnek látja, hogy tartalék gabonát őrizzenek az ország számára, 400 vagonnál megállna a vármegye számára, ha a Nemzeti Tanács óvást is tesz a miniszteri megszorítás ellen. Amíg az alispán erről az igénylésről beszélt, a jelenlevők helyeselték, de amikor előhozta a Tanács felelősségét a miniszterrel szemben, akkor felzúdultak és ellenkeztek, nem vállalnak felelősséget a földünkért. / Erre az alispán azt válaszolta, hogy teljesíti a miniszter előírását. Mert vajon májusban nem lesz-e újra kérdés a liszt.”

Pinezich a *Naše novine* 1919. február 8-i számában közzétette programját, amelyben tiltakozott az ellen, hogy a magyar minisztérium a nyugat-magyarországi horvátokat a német autonóm területbe akarta integrálni, külön nyugat-magyarországi horvát püspökhelyetteset kért. A horvát vezetők memorandumot kívántak átnyújtani a magyar kormánynak a horvátság, a horvát nyelv ügyében. A vasiak is csatlakoztak. A vezetők Sopronban 1919 februárjában *Hervati* (horvátok) címmel egy felhívást adtak ki, amelyben a német autonómiai törekvések elleni fellépésre buzdítottak.⁴² 1919. március 7-én megalapították a nyugat-magyarországi horvátság tanácsát (*Hrvatsko narodno vijeće Zapadne Mađarske*). Az egymásnak ellentmondó, egymással párhuzamosan működő tendenciákat érzékelteti: a németek a magyarokat és a horvátokat is be akarták tagolni az alsópulyai Sopron Megyei Nemzeti Tanácsba. A pándorfalui (ma: Pandorf, A) *Hrvatsko narodno vijeće Mošonske županije* (Moson megyei Horvát Nemzeti Tanács) csatlakozott a *Hrvatskog vijeća Šopronske županije* (Sopron Megyei Horvát Tanács) határozatához.⁴³ A vasiak nem szervezkedtek. A horvátok a magyarokkal fogtak össze. A tanácsok tervezetét dr. Csupor Béla főszo­l­gá­bí­ró a

⁴² Šopron grad kulture 2008. 86–87.

⁴³ Ress 2006, 110–112.

Sopronvármegye napilapban tette közzé: a 70 településen, 12 járásban élő horvátokat öt „mesterséges” járásba kívánta összevonni.⁴⁴

Nyugat-dunántúli események a Tanácsköztársaság alatt

A tárgyalt térség végig a Forradalmi Kormányzótanács ellenőrzése alatt állt, de a horvát falvak többségükben nem szimpatizáltak a Tanácsköztársasággal. A horvátok mozgalmának vezetői a proletárdiktatúrával éles ideológiai ellentétben álltak. A kormányzótanács elnöke, Garbai Sándor pedig levette a napirendről az itteni horvátok kulturális és egyházi autonómiájának a kérdését, nem foglalkozott vele, mondván, hogy az új államrendben „a nemzetiségi súrlódások [...] eltűnnek.”⁴⁵ A gradistyei horvátok részt vettek a Tanácsköztársaság elleni fegyveres harcokban is, és emiatt a megtorlásokban is részük volt; Szemelliker Antal fülesei plébánost ezért végezték ki.⁴⁶

A fehérek Kópházán kiépült főhadiszállásáról, az ottani eseményekről több más sajtóforrás mellett 1919. augusztus 24-én a *Naše novine* 15. száma is hírt adott:

„Kópháza. A mi falunkat a »vörösök« már sohasem felejtik el. Június 5-én tűzre ébredtünk. Kópházát körülvette a front. Déltől gépfegyverekkel, aztán este ágyúkkal támadtak ránk. Harmincszor lőttek a falura ágyúból. Az éjjel belövés érte Jankovich Ferenc gazda szénapajtáját, amely porig égett. Éjfélkor a »vörösök« a faluba jöttek. A faluban lövöldöztek és öldököltek. Így haltak meg: Gmaz Ferenc, Gludovatz Máttyás, özv. Jagosich Ágnes. Szörnyű idők mártírjai. Isten adjon nyugalmat nekik.”

Erről az eseményről az egyéves évfordulóján is megemlékezett a *Naše novine*, akárcsak az 1919. június eleji vasutas sztrájkokról, amelyeknek a csomópontja szintén Kópháza volt. Sopronban a tüntetők fegyvert is ragadtak, és véres áldozatokkal járó események történtek. Álhírek is terjengtek arról, hogy valahol győztek a fehérek. Ez utóbbi hírek horvát reményeket tükröztek.⁴⁷ Egy *Naše novine* cikk utólagosan a vörös katonákat „zsidó bandaként” minősítette, ami felveti az antiszemita előítéletek problémáját.⁴⁸ A lap politikai elfogadottsága, kontinuitása

⁴⁴ Kolnhoffer 2010, 109.

⁴⁵ Kolnhoffer 2010, 110-112.

⁴⁶ Nikolaus Bencsics (Nikola Benčić) szíves levélbeli közlése: „Szemellikerről van több adalékom: Martin Jordanićnak van róla egy drámai ábrázolása, P. Mihályi Ernő bencésről, Leoša Stubića, Ivana Čukovića, névtelenül »Prilikom 100. rođjendana farnika Antona Semelikera« [Szemelliker Antal plébános 100. születésnapja alkalmából] u Crikvenom Glasniku Gradišća [a Gradistyei Egyházi Kurírban], 1982/22-23.7, 5.; tőlem egy rádiójáték »Pop Antun iz Fileža« [A fülesei Antal pap] 1982., beszédem Fülesen az emléknapi alkalmából, 2009.04.02., ... versek Miloradićtól...”

⁴⁷ A *Naše novine* 1920-as május 9-i száma is közölt egy visszaemlékezést: Néhány alsópályai úgy vélte, hogy Kirchlagban fegyvereket lehet szerezni a magyaroktól, de még az úton, néhány jó ember ennek ellenkezőjéről informálta őket, így mind hazatértek.

⁴⁸ Nikola Benčić szerző számára írott levele szerint: „Az antiszemitizmussal kapcsolatos szemrehányás jogos, hisz az az értelmiségi körökben nagyon elterjedt volt. Miloradić költő a verseivel ennek az eszmének a legnagyobb dalnokának számított. E témával kapcsolatban is rendelkezésemre áll egy magiszteri dolgozat és egy vitairat Milorad Stojevićtól.”

kapcsán hangsúlyozni kell: az a Tanácsköztársaság idején nem jelent meg, 1919. április 5-én leállt. Valószínű, hogy a cenzúra nem is engedélyezte volna. A tanácskormányzás bukása után, augusztus 24-étől pedig ismét rendszeresen kiadták.⁴⁹

Mindeközben egy, a Tanácsköztársasággal szimpatizáló délszláv lap, a *Crvena zastava* (Vörös zászló)⁵⁰ is megjelent, amely június 7-én a nyugat-magyarországi horvátokról közölt cikket, amely szerint Cinfalván (ma: Sigendorf / Cindorf, A) Špringšić, Kópházán Savić agitátorok horvát iskolát, újságot, könyveket ígérve igyekeztek a környék lakosságát megnyerni.

Mivel a nyugat-magyarországi térségben a kommunista pártnak csak kevés tagja volt, a proletárdiktatúra működtetői itt leginkább a szociáldemokraták soraiból kerültek ki, az 1920-a években ezért sokszor támadták őket a „régí rendszer” bűneinek a felemlégetésével.⁵¹

Ígéretek és nehézségek az iskolai tanításban

A Magyar Tanácsköztársaság azonban e területen lévő nemzetiségek kérdésének egyik legfőbb pontját, a horvát iskolaügyet – amely az ún. Lex Apponyi következtében nem volt irigylésre méltó helyzetben – is rendezni kívánta. 1919. április és május hónapban, még a Kommün uralma alatt, az ún. német autonóm területen a horvát iskolák felügyeletével Benediki Tamás büdöskúti (ma: Steinbrunn / Štikapron, A) tanítót és költőt bízták meg. A Malomházán (ma: Kroatisch Minihof / Mjenovo, A) tanító Dobrovich Jánost és munkatársait feltehetően a német autonóm terület vezetősége bízta meg 1919. augusztus 1-jén azzal, hogy a Sopron, Moson és Vas megyében élő horvát első és második osztályos tanulók olvasó- és nyelvtankönyvét („Početnica i prva štanka za katoličanske hervatske škole šopronske, mošonske i železanske krajine I. i II. razreda”) készítsék el, amelyet 1920-ban, Sopronban kinyomtattak.

A *Naše novine* 1920. január 10-i számában közölt cikket *Hrvatski jezik* (A horvát nyelv) címmel a nyelvoktatás kérdéséről: „A vallás- és közoktatásügyi miniszter elrendelte, hogy a horvát iskolákban a horvát nyelv oktatására akkor kerüljön sor, ha a lakosság igényli.” De hiába határozták el több faluban, hogy horvát lesz a tanítás nyelve, azt nem valósíthatták meg, mert nem jutottak tankönyvekhez. Ha valóban akarták, úgy ezt a nehézséget leküzdhatték volna. A magyarországi

---

⁴⁹ Berlakovich 2010. 39.

⁵⁰ A Tanácsköztársaság idején Budapesten működött egy ún. jugoszláv frakció, mely a *Crvena zastava* című hírlevelet adta ki, amely elsősorban a SHS királyságbéli horvátság, szerbség, valamint a magyarországi horvát, szerb kisebbség életét mutatta be. A hetilapot váltakozva, egyik héten horvátul, a másik héten szerbül adták ki (sőt Krlježa verseit ekavics nyelvűben is nyomtatták ki). Az újság fő célja a szocialista forradalom eszméinek terjesztése volt a SHS királyságban, azonban időnként közölt híreket a magyarországi horvát falvakból is, pl. a horvát tanárok Ercsibe történő összehívásáról, melynek célja a horvát nyelvű oktatás újraindítása volt, miután azt a Lex Apponyi bevezetésével az egész országban megszüntették.

⁵¹ Kolnhoffer 2010. 112.

horvát iskolatügy témakörének feldolgozatlansága miatt amúgy sem rendelkezünk rálátással a Tanácsköztársaságot követő időszakra.

A horvát vezetők egyéb kulturális szervezőmunkával is foglalkoztak. Dobrovich 1919. augusztus 10-re összehívta a horvát papokat Fülesre, és velük 1920. szeptember 20-án, Sopronban, megalakították a Horvát Kulturális Egyesületet (*Hrvatske kulturne udruge. Hrvatsko kulturno drustvo*).⁵² Jandrisevits Péter pásztorházi pap (ma: Stinatz, Stinjaki), 1914–1938 között csémi plébános, 1920. október 2-án a nyugat-magyarországi horvátok követeléseivel memorandumot nyújtott be a budapesti Nemzetiségi Minisztériumba.⁵³ Javaslati – amelyek abban a szellemben fogalmazódtak meg, miszerint a horvátoknak a magyarokkal továbbra is egy közösségben kell maradniuk – eljutottak a Szombathelyen rezideáló Vas vármegyei vezetőséghez is.⁵⁴

Mindez jól mutatja: ebben a térségben, miképpen a bunyevác-horvát vidéken is, a horvátság rendelkezett saját, az ő érdekeit védő értelmiséggel, míg a többi magyarországi horvát etnikai csoport jobban ki volt téve az elmagyarosításnak.

A nyugat-magyarországi térség sorskérdése – a horvátság kettészakítása

A békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa 1919. május 27–31. között elfogadta a javaslatot, hogy a nyugat-magyarországi területet – Sopront is beleértve – Ausztriához csatolják. A terület átadására 1921 augusztusában került volna sor. Ez a magyar szabad csapatoknak a budapesti kormány hallgatólagos bejegyzésével zajló felkelése miatt nem valósult meg. A magyar fél a felkelésre történő hivatkozással a győztesektől azt a kedvezményt kívánta kierőszoakolni, hogy Sopront Magyarországnak adják vissza. Az olasz közvetítéssel történt több diplomáciai háttérprobálkozás után a Velencei egyez-mény értelmében sikerült elérni, hogy Sopronban és a környező nyolc községben népszavazást kellett végrehajtani a terület hovatarozásáról. Ezt megelőzően a kielezett propagandahadjáratban nem voltak ritkák az egymással szembeni vádaskodások. Ebből a horvátok is kivették a részüket. Állásfoglalás tekintetében megosztottak voltak. Magyarországon kívántak maradni azok, akik magyar intézményekben tanultak, valamint a falusi lakosság, a Sopron megyében mezőgazdaságból élők, akik félték, hogy elvesztik belső piacaikat: Győrt, Pozsonyt, Mosonmagyaróvárt, Kőszeget, Szombathelyet.⁵⁵ A korabeli hangulatról a *Naše novine* 1919. december 25-én megjelent cikke tájékoztat (3. kép):

---

⁵² Ress 2006. 116.

⁵³ Ress 2006. 116.

⁵⁴ Nikolaus Bencsics (Nikola Benčić) szíves levélbeli közlése.

⁵⁵ Sopron grad kulture 2008. 87.

Jur se dani!

Kot teški udarci dovajadu nad nas pripetenja današnji dnevov. Velike posle smo doživili, još važnijim se približavamo. Na vse strani vidimo brige i skerbi, ke su neubhodljivi sledi sramotne pogodbe, ku je našim zaveznikom antant na vrat ubisil, i kakovu bi rad i nad nas silovat.

Leta 1809, 1810, 1811 i 1812 bišu takaj časi nevolje, ka je skoro do zdvajanja dospivala, dokle batorno odlučenje jednoga naroda, čeversta volja svakoga pojedinca ni razhitila lance nedostojnoga sužanstva. Povest nas uči, da najstrašnije okolnosti, najveće nevolje dozrejadu svoje muže, dopeljadu viteze, ki verno k svojoj domovini upravu odkupljenje orsaga. Va našoj domovini takaj, po zemlja svete korune ugarske se jur dani; javljadu se muži, ki nestrašljivo, junačko spoznavadu i valuju misal Veliko-Ugarske, i put pripravljadu k lipsoj budućnosti. Budapešti je sam Lehár sprgovoril ponosne riči: „Nimac sam, ali va Ugarskoj!“

Hervacke Občine se stalno i neutrudljivo branu suprot odciplenju od Ugarske. Slovaki teško čekadu hipac, ki će je zopet združiti s jezeroletnom domovinom. Sveti jad, stara ljubav i neprestalno ufanje će zopet skupaspeljati jezeroletne bratinske narode ugarske zemlje.

Dani se jur!

3. kép. Naše novine 1919. 30. sz. 3. oldal

„Már virrad! Mint nehéz csapások nehezdednek ránk napjaink történései. Nagy dolgokat éltünk meg, de még fontosabbakhoz közeledünk. Minden oldalról gondot és nyomort látunk, amelyeket szégyenletes egyezmények követnek, melyeket szövetségeseink⁵⁶ nyakába akaszt az antant, és amely munkálkodás rajtunk is erőt vesz. / 1809, 1810, 1811 és 1812-ben olyan keserves óráink voltak, amelyek majdnem szakadáshoz vezettek, mígnem egy nép bátor határozottsága, minden egyén erős akarata meg nem engedte a méltánytalan rabság láncainak elszakítását. A történelem arra tanít minket, hogy a legszörnyűbb körülmények, a legnagyobb bajok érlelik meg férfiúinkat, a vitézeket,⁵⁷ akik az ország megmaradásához, a hazához hűek. Hazánkban, a magyar szent korona földjén már virrad, jelentik férfiúink, akik rettenthetetlenül, hősiiesen ismerik fel és vallják a Nagy-Magyarország eszméjét, utat törve a szebb jövőnek. Budapesten maga Lehár⁵⁸ mondta ki büszkén a következő szavakat: »Német vagyok, de Magyarországon!« / A horvát falvak állandóan és töretlenül védekeznek a magyaroktól való elszakítás ellen. A szlovákok nehezen várják a pillanatot, a napsugaras haza egyesítését. A szent küzdelem és régi szeretet, a töretlen remény ismét egyesíteni fogja a napsugaras magyar föld testvéri népeit. Virrad már!“

⁵⁶ Magyarország szövetségesei.

⁵⁷ Héjjas Iván és más, 1919-es „fehérek” csapataira utal valószínűleg.

⁵⁸ Lehár Ferenc (1870–1948) zeneszerző.

Vas megyében Pinezich és Mersich, valamint Jandresits és Knausz Magyarország mellett foglaltak állást, míg a Soprontól távolabb eső, munkások által lakott falvak, amelyek az ipari zónákkal álltak összeköttetésben, az osztrák igényeket támogatták, vagyis a mellett voltak, hogy a terület átkerüljön Ausztriához. Az utóbbi tábor vezetői között volt Vukovich József és Juraszovich János, akikhez a később egyetértve az osztrák-német szervezetek céljaival Csukovich János pap is csatlakozott.⁵⁹

A *Naše novine* 1920. május 8-i számában megjelent egy cikk, amely taglalta a Vas, Sopron és Moson megyei horvátság területi és nyelvi autonómiai igényét, „legyünk és maradjunk horvátok” végkicsengéssel.

Juraszovich, Vukovich és Csukovich az osztrákbarát soproni honvédelmi szolgálatnál a Nyugat-Magyarország Közigazgatási Hivatalában tanácsadói tisztséget kaptak. Feladataik közé tartozott a röpcédulák horvát nyelvre fordítása, horvátok közötti terjesztése. Megalapították a *Novi glas* (Új hang) című újságot, így reagálva a magyar érzelmű *Nase novine* cikkeire, és így készültek a népszavazásra.

A szavazás rendjének fenntartására odavezényelt nemzetközi erők Sopronban 1921. december 8-án jelentek meg, míg a magyar egységeket a népszavazási területről vissza kellett rendelni, s azok december 12-én elhagyták a területet. Hamarosan sor kerülhetett a népszavazásra, amelyet Sopronban december 14-én és 15-én tartottak, míg Brennbergbányán és a környező községekben december 16-án. Az eredmény: Magyarországhoz kívánt csatlakozni 15.334 szavazó, míg Ausztriához 8227.⁶⁰

Michael Hainisch osztrák szövetségi elnök 1921. december 23-án Párizsban aláírta a nemzetközi okiratot Nyugat-Magyarország elcsatolásáról, kivéve Sopront és azokat a falvakat, ahol nemrég népszavazást tartottak. Az antant képviselői ezzel egyidejűleg felhatalmazták a magyar kormányt a terület hivatalos átadására, amelyre 1922. január 1-jén került sor. Magyarországhoz 1923. január 10-ig az ott élő lakosság kívánságára még tíz határmenti község került át, ezek főként horvát, illetve német lakosú települések.⁶¹

A kulturális tevékenység folytatása

A Horvát Nemzeti Tanács 1920-ban a soproni Horvát Kulturális Egyesületté alakult át, később ez – immáron Ausztriában – Horvát Párttá szerveződött, majd ismét horvát kulturális egyesületté alakult, mely folyamat révén hosszabb távon a Magyarországon lévőknek nem maradt szervezetük. A jelzett Horvát Kulturális Egyesület 1921. április 28-án Sopronban megújult, elnökévé Pinezich Istvánt választották, aki mellett Dobrovich János és Jandresevits Péter tevékenykedett. A helyi horvát énekkarok és színjátszók a magyar nyelv elterjedését preferálták. A magyarországi évek alatt a későbbiekben is kísérlet történt Horvát Kulturális

⁵⁹ Šopron grad kulture 2008. 87.

⁶⁰ Šopron grad kulture 2008. 87–88. Az összesített eredmény mellett jobban tükrözik a nemzetiségi lakosság állásfoglalását a községek adatai. Ezek szerint vidéken 3607 szavazat esett Ausztriára, miközben 3007-en voksoltak a Magyarország mellett maradásra.

⁶¹ Šopron grad kulture 2008. 89.

Egyesület létrehozására, amelynek Miloradich nevét kellett volna felvennie, azonban a beállt politikai fordulat következtében az elképzelések nem valósultak meg.⁶²

A fent említett Horvát Párt (HP) 1922-ben, a térség Ausztriához csatolása után jött létre, és tevékenysége 1927-ben megszűnt, amikor vezetője dr. Karall Lőrinc megegyezett a Keresztényszociális Párttal. A horvátok az ausztriai politikai életbe felkészületlenül, kaotikusan, egymással összeveszve, naivan kapcsolódtak be, és az ausztriai erős pártok kihasználták a horvátok naivitását és tájékozatlanságát. Már Stipetich megválasztása a párt élére is rossz döntésnek bizonyult. A HP propagandatevékenységét túl későn fejtette ki, amikor az ausztriai pártok szerkezete kiépült, s amelyekből a horvátok semmilyen nemzetiségi programmal sem tudtak kiválni. A horvátok minden egyes ausztriai pártban és a Nagynémetország idején képviselték magukat, amelyekből vissza kellett lépniük, mert a bécsi központ, mint nem kívánatos tagokat, eltávolította őket.⁶³

Pinezich kötődése a nyugat-magyarországi horvátokhoz, majd elszakadása tőlük

Pinezich István 1879. augusztus 6-án született Sopronkertesen. Iskoláit Sopronban és Budapesten végezte. Ügyvédi pályafutását 1908-ban kezdte Sopronban. Iskolái és a városi értelmiségi körök, ahova beépült, mély nyomokat hagytak horvát identitásán. Az urbanizálódás egyenes arányban állt az asszimilálódással; Pinezich Sopron város politikusa lett egész életére, de mint az eddigiekből láttuk, a környék horvátságának szervezője, nemzeti öntudatra ébresztője is volt. Az első világháború befejezése után évekig politikai vezetői szerepét töltötte be az ún. gradistyei horvátságban. A határátszabás után csak 12.000 horvát maradt Magyarországon, őket és vezetőiket már nem lehetett politikailag aktivizálni; az a Felsőpulya is Ausztriába került, ahol Pinezich korábban tevékenykedett.

Pinezich István egyre inkább a magyar területvédelem ügyének és Sopron önálló várospolitikájának szentelte energiáját. Jelentős szerepet játszott az Ébredő Magyarok Egyesületében, egyre inkább a magyar nemzeti eszme vezérelte. Helyi és országos pályáivét jelzi: a Katolikus Konvent elnöke, és konzervatív felsőházi képviselő, a korábbi fajvédőből a keresztény vonal markáns képviselője lett. Az 1930-as a konszolidálódó államrend hívévé vált. Képviselőként 1939-ig volt módja tevékenykedni, utána visszavonult a városi politikába, majd ügyvédi praxisához. 1939. július 21-én Sopronban halt meg.⁶⁴

Epilógus: be nem váltott ígéretek

Ausztriában Gradistye/Burgenland az oktatási törvényét és az iskoláztatás biztosítását az 1919-es Saint Germain-i szerződés alapján kapta meg. Érthető, hogy voltak olyan körök, elsősorban a nagynémet eszmék követői és a Schulverein Súdmark nevű szervezet, amelyek a nemzetiségi iskolák megszüntetésén

---

⁶² Nikolaus Bencsics (Nikola Benčić) szíves levélbeli közlése. Ld.: Opis u Martin Meršić stariji, "Spominki", kiadta: HŠtD. 1993.

⁶³ Nikolaus Bencsics (Nikola Benčić) szíves levélbeli közlése.

⁶⁴ Tóth Imre: i.m. 98.

gondolkodtak, de ez nem sikerült, mert a keresztényszocialista és a szociáldemokrata kisebbségek akkor egyetértettek, és vehemensen védték az iskolaügyet; lépésről lépésre haladva megteremtették a kisebbségi törvényt, amely 1937-ben Ausztria alkotmányos törvénye lett. A Magyarországon maradt horvátok számára ígért iskoláztatási jogok nem valósultak meg, sőt a két háború között újság és naptár nélkül maradtak. Tulajdonképpen jutalmul azt kapták, amivel korábban a Lex-Apponyi büntette őket.

(Fordította: Balogh Jánosné Horváth Terézia)

4. kép. Dr. Pinezich István (1879–1962)
ügyvéd és politikus

5. kép. Pinezich István szülei (Sopronkertes)